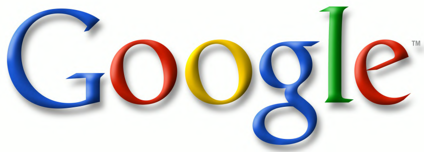

Google

ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 4DY5 /

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

SKRIFTER UTGIFNA AF SVENSKA LITERATURSÄLLSKAPET. 11: 5.

SKRIFTER

FRÅN

REFORMATIONSTIDEN

I URVAL UTGIFNA

AF

AKSEL ANDERSSON.

5. Laurentius Petris Oeconomia christiana, utgifven af HERMAN LUNDSTRÖM.

SKRIFTER FRÅN REFORMATIONSTIDEN. 5.

Petri

LAURENTIUS PETRIS

ŒCONOMIA CHRISTIANA

FÖR FÖRSTA GÅNGEN UTGIFVEN

MED INLEDNING

AF

HERMAN LUNDSTRÖM.

UPSALA 1897
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

En med Luthers väsentligen öfverensstämmande social-etisk åskådning möter oss i den svenska skrift från reformationstidehvarfvet, som nu för första gången framträder i tryck. En viss skillnad i det sätt, hvarpå denna och de tidigare reformationsskrifterna behandla de socialetiska frågorna, torde dock kunna iakttagas. Under det att i dessa tidigare skrifter, namneligen Luthers egna, polemiken mot det medeltida religiöst-etiska betraktelsesättet och framför allt mot tvångs-celibatet intager en förhärskande plats, är det polemiska draget här mindre framträdande. I stället gör sig här en stark *pedagogisk* tendens gällande. Och att Luther själf var långt ifrån att ogilla denna tendens, ådagalägger det faktum, att han, enligt hvad han uttryckligen förklarat, satte det största värde på den bok, från hvilken, såsom i det följande skall visas, det svenska arbetet är öfversatt. I det af honom skrifna, till kaptenen Hans Metsch i Wittenberg riktade företalet till ifrågavarande tyska skrift säger han nämligen denna vara väl värd att utgå utan hans namn och förord samt förklarar den vara "ein kunstreich, fein, christlich, nützlich, tröstlich büchlin". Emellertid hade han icke velat undandraga sig att lemna sitt förord, icke blott för att därmed tjäna boktryckaren, utan ock till tjänst för hvar och en, som äskade hans vittnesbörd och aktade det, "auff das er dis büchlin deste lieber habe vnd vleissiglicher lerne". Han hoppades, att denna skrift skulle komma att vinna äfven vedersakarnes bifall, emedan angrepp där saknades, men det äkta ståndet på ett klart och enkelt sätt likväl berömdes och prisades. Skämtsamt förklarar Luther till sist, att han skrif-

vit förordet allramest för att därmed "helt troligen förmana" kaptenen — hvilken ännu var ogift — samt fortsätter med oförneklig humor och hjärtlighet: "Denn mich dunckt, der meister Er Just menius[1] hab darynnen ewres hertzen ein gros stuck wol getroffen vnd ewer notturfft (wie wol blintzling) fein vnd eben abgemalet, das ich hoffe, Gott solle gnade verleyhen, das yhr auch ein mal diesem büchlin ein bilde vnd exempel geben werdet!" — Att Luther äfven för öfrigt högt skattade Menius' författareskap, framgår af talrika företal, med hvilka han försedde dennes skrifter. I dessa brukade Luther särskildt berömma stilens renhet, klarhet och öfvertygande kraft, om hvilken han på ett ställe yttrar: "wenn eine kuh vernunft hätte, müsste sie sagen, es wäre ja die warheit und könnte nicht anders sein".

Arbetet var icke oförtjänt af det erkännande, som från den store reformatorns sida kom det till del. Visserligen saknas icke helt och hållet polemik, såsom man på grund af Luthers ord i företalet vore böjd att antaga (se t. ex. s. 15 o. f.), men den är i det hela inskränkt till hvad som vid tiden för dess författande säkerligen ansågs oundgängligen nödvändigt, och skriftens hufvudsyfte är för ingen del polemiskt utan didaktiskt-pedagogiskt. Arbetet börjar med att framhålla, huru Gud inrättat "tveggehanda rike", det andliga och det verldsliga. Det senare eller det utvärtes och lekamliga "regementet" är tvåfaldigt: *œconomia* och *politia*. Af "Oeconomia eller rett boohol moste politia eller landzregeringh lika som aff ena kello vprinna och vtflytha". Sedan förf. i tredje kapitlet redogjort för skillnaden mellan hednisk och kristen lära om oeconomia och politia, samt därvid tydligen såsom utgångspunkt för den följande framställningen framhållit den på den kristna tron hvilande vissheten, att "både til oeconomia och politia, thet är huus och landz regeringh, är Gudh en euigh skapare, herre och regenth, vthan huilken alle boomän och landzregenther plat intet ärhe heller förmåå," öfvergår han till sitt egentliga tema. Äktenskapets väsen häfdas från samma hufvudsynpunkter, som Luther i talrika skrifter gjort gällande: den ena äktenskapets egenskap att vara en Guds ordning och instiftelse, den andra dess natursida. Äk-

[1] Syftar på författaren, Justus Menius.

tenskapets ändamål är ock enligt förf:s åskådning tydligen dels att fortplanta och uppfostra släktet, dels att vara en rätt form för könsdriftens tillfredsställande.

I fjärde och femte kapitlen yttras tankar, som i den brytningstid, då de först uttalades, måste verkat i sanning frigörande för mången, som dittills, behärskad af medeltidsetikens uppfattning af äktenskapet, endast med såradt samvete kunnat lefva i detta stånd. Alla — heter det bl. a. här —, som begifva sig i äktenskap, skola vara fullvisse därom, att Herren Gud själf skapat, instiftat och befallt ett sådant stånd och har behag till detsamma, hur besvärligt, förtretligt och mödosamt det än stundom månde vara, samt förtrösta på Gud, att han dem i det ståndet, som i sanning är hans eget verk och ordning, aldrig öfvergifver utan alltid, synnerligen när mest behöfves, dem till hjälp kommer och undsätter o. s. v.

I det följande går förf. i detalj in på de särskilda sedliga uppgifter, som åligga de enskilda familjemedlemmarne. Det pedagogiska draget är här synnerligen framträdande. Så erhålla i sjunde och åttond. kapitlen man och hustru goda föreskrifter med hänsyn till sitt inbördes förhållande. Nionde kapitlet handlar om barnauppfostran. I tionde kapitlet åter är fråga om barnens skyldigheter. Sedan i det elfte delvis förträffliga vinkar gifvits om vikten för hvar och en att i tro och trohet uppfylla sin jordiska kallelses plikter, öfvergår förfe till att i de följande kapitlen framhålla husbönders och tjänares inbördes skyldigheter. Slutkapitlen handla om vänskap och grannsämja, om allmosegifvande samt om korset och det, "hvarmed man sigh trösta skall wthi allahandha nöd och bedröffuelse." — Framställningen är allt igenom riktad på det praktiska och buren af omisskännlig religiös öfvertygelse och värme. Förf. visar sig äfven vara en skarp iakttagare af det menskliga lifvet. Han icke blott bestyrker sin framställning med talrika utsagor ur den Heliga Skrift utan belyser den ock med exempel hemtade från antiken, historien och det dagliga lifvet. Karakteristiska ordstäf anföras, och förf. förmår kläda sina tankar i en enkel och i god mening folklig drägt. Öfver hela skriften hvilar för öfrigt icke så litet af den lutherska reformationens friska ursprunglighet och kraft.

* * *

I båda de handskrifter, som ligga till grund för föreliggande publikation, och för hvilka skall redogöras här nedan, angifves Laurentius Petri såsom "auktor", och det på ett sätt, som icke lämnar rum för tvifvel, att härmed menas vår förste evangelisk-lutherske ärkebiskop.[1]

Resultatet af de undersökningar, jag anställt för utrönande af de utländska förebilder, som Laurentius Petri möjligen användt vid utarbetandet af ifrågavarande skrift, har emellertid blifvit, att författareskapet måste frånkännas Laurentius Petri. Författaren är nämligen den bekante Thüringer-reformatorn Justus Menius,[2] och den svenska skriften befinnes vara en skickligt gjord öfversättning af följande arbete:

An die hoch= | geborne Furstin / | fraw Sibilla Hertzogin zu | Sachsen / Oeconomia Chri= | stiana / das ist / von Christ= | licher haushaltung | Justi Menij. | Mit einer schönen Vor= rede | D. Martini Luther. | Wittemberg. | M. D. XXIX.

Denna Menius' skrift åter är en utvidgad omarbetning af en hos Nickel Schirlentz tryckt traktat: **Erynnerung was denen / so sich ynn Ehestand begeben / zu bedencken sei. Just. Menius Wittem=berg. 1528.**[3] I sitt omarbetade skick synes Menius' arbete hafva erhållit stor

[1] Se ock O. Ahnfelt, *Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet* (Lund 1894), s. 9, där förf. bl. a. äfven framhåller önskvärdheten af, att *Oeconomia Christiania*, »en ännu outgifven och för forskningen hittills obekant skrift i etik af Laurentius Petri» (s. 2), måtte publiceras.

[2] Om honom se G. L. Schmidt, *Justus Menius der Reformator Thüringens. Nach archivalischen und andern gleichszeitigen Quellen. 1, 2.* Gotha. 1867.

[3] Vid jämförelse mellan Menius' och Laurentius Petris Oeconomia å ena sidan och sist anförda arbete å den andra, hvilket jag tack vare benägen bemedling af Universitetsbiblioteket i Uppsala haft till låns från det furstl. Stolbergska biblioteket i Wernigerode, befanns en nära frändskap dem emellan vara rådande. Till en antydan om denna må här vara nog att anföra rubrikerna på de olika styckena i »Erynnerung»:

Die heubt stücke dieses büchlins.

1. **Was der Ehestand sei.**
2. **Wer darein gehöret / wer nicht.**
3. **Wie man sich darynne halten sol.**

spridning. Det öfversattes såväl till lågtyska[1] som danska[2] och skall på originalspråket hafva upplefvat flere upplagor.[3] Den sista torde vara den med uteslutningar och i moderniseradt språk af E. F. K. HENKEL i "Christlicher Rath für jedes Haus, in drei geistreichen Büchlein aus alter Zeit, auf's Neue herausgegeben," Nürnberg 1855, utgifna. På grund af lågtyska upplagans fullständigt ordagranna öfverenstämmelse

---

4. Was dem man ynn sonderheit.
5. Was dem weibe zustehet.
6. Was yhn beiden zu gleich gebÿret / kegen kindern / gesynde / vnd ym gantzen haushalt / sich zu halten.

För öfrigt må anmärkas, att ehuru en eller annan likhet mellan Menius' Oeconomia Christiana och den af J. J. VAN TOORENENBERGEN år 1882 i Leiden utgifna *Oeconomica Christiana* af år 1523 kan iakttagas, de båda skrifterna likväl sins emellan förete så stora och väsentliga olikheter, att något afhängighetsförhållande dem emellan omöjligen kan antagas.

[1] An de hochgebarne Vörstinnen / frouwe Sibilla Hertoginnen tho Sassen / Oeconomia Christiana / dat ys / van Christliker hußholdinge / Justi Menij. Mit einer schönen Vörrede D. Martini Luther. Wittemberge MDXXIX. Af denna upplaga har jag användt ett universitetsbiblioteket i Rostock tillhörigt exemplar. I Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde Jhrg. 54 (1889), s. 216, uppgifves en plattysk upplaga i 8:o tryckt i Magdeburg af Henr. Oettinger 1529, om hvilken upplaga likväl ingenstädes upplysning kunnat vinnas.

[2] Den danska öfversättningen är verkställd af ingen mindre än HANS TAUSEN och trycktes i Rostock 1538 under följande titel:

Justi Menij Oeconomia Christiana. Det er / En Christelige hwsholding. Hworledis hwer maa met Guds frycht / tage waare paa det hannem til hør / effter sith Kaldt. Vdsat aff Mester Hans Taussen / Predickere vdi Kiøbenhaffn. Psalmo. CXXvij. Vden Herren wil opbygge ith hwß / da møye de sig forgeffwes som bygge der paa. Trycht til Rozstock aff Ludouich Dietz Anno. MDXXXviij. Af denna upplaga är blott ett enda, ytterst defekt exemplar kändt, hvilket tillhör universitetsbiblioteket i Köpenhamn. Se härom CHR. BRUUN, *Aarsberetninger och Meddelelser fra det store Kongelige Bibliothek*, B. 2. (Kbhvn 1875), s. 189 ff.

[3] *Unschuldige Nachrichten* 1710, s. 15.

med den högtyska (båda af år 1529) har det visat sig omöjligt att med full säkerhet afgöra, huruvida den svenske öfversättaren följt den ena eller andra. Resultatet af den genomgående jämförelse, jag anställt, gör det dock i hög grad sannolikt, att ett högtyskt original ligger till grund för det svenska arbetet, för så vidt icke Hans Tausens danska edition förmedlat Laurentius Petris bekantskap med Menius' skrift. Sistnämnda möjlighet måste dock lemnas helt och hållet oafgjord, då material för en undersökning saknas, enär af Tausens arbete endast titelbladet och ett företal finnas i behåll.

Vi öfvergå till en jämförelse mellan den äldsta högtyska upplagan och det svenska arbetet.

Kapitelöfverskrifterna i Menius' arbete äro följande:

I. Das Gott zweyerley reich verordnet hab / Geistlich vnd leyplich.
II. Leiblich regiment ist zweyerley. Oeconomia vnd Politia.
III. Unterscheid Heidnischer vnd Christlicher lere / von der Oeconomia vnd Politia.
IIII. Was Ehelich leben sey.
V. Warumb Gott den Ehestand hab eingesatzt.
VI. Warauff die haushalltung zu richten sey.
VII. Was dem Manne yn sonderheit ynn der hausregirung zustehe.
VIII. Was dem weibe yn der hausregirung ynn sonderheit zustehe etc.
IX. Wie man kinder ziehen sol.
X. Was den kindern ynn sonderheit zustehe.
XI. Von eines iglichen werbung / handwerck vnd narung / wie des zu warten sey.
XII. Wie man das gesinde halten sol.
XIII. Wie sich das gesinde halten sol.
XIIII. Von Freundschafften.
XV. Vom Almosen geben / vnd rechtem gebrauch der gütter.
XVI. Vom heiligen Creutz / wes man sich ynn allerley nöten trösten sol.

Som man ser (jfr "Index" s. 84), utgöra alltså Laurentius Petris kapitelrubriker en tämligen trogen öfversättning. Förhållandet är typiskt äfven för texternas ställning till hvarandra. Den svenska följer nämligen i det hela troget det tyska originalet, om ock här och där med en viss frihet. Till närmare belysning af detta förhållande må följande paralleler anföras.

Menius:	*Laurentius Petri* (s. 63, 64):
Dazu haben die Kriechen von solcher vnstetikeit auch wenig gehalten, wie yhrer gelerten einer mit zweien gar feinen verslin, durch ein gleichnis bezeuget hat. Welcher meynung diese ist, Wol reyten, ist der Reuter kunst, Einem Senger schaffet sein liedlin gunst, So er das wol thut singen, Wenn nu der Reuter singen wil, der Senger treiben reuter spiel, Mag keinem wol gelingen.	Så haffua och the Greker altidh ogillat sådhana lettferdighet, effter som theras wyse böker och scriffuelser nogh betygha, iblandh huilka serdeles en såå sågher: En hoffman eller redhsuen ridher hesth, och en songhare quedher besth, huar nu en Redsuen vill quådha och en songhare rydha, så tager thet medh inghom thera itt gott lagh.
	(s. 12.)
Des gleichen haben auch die, so die recht beschrieben vnd geordnet, dem ehestand vber die maß grosse ehre vnd privilegias gegeben.	Teslikes haffua och alla the, som bescriffuit och stickat landzlaagh, åratt aecktenskapet medh stora och herligha priuilegier och velkor.
	(s. 24.)
Weiber haben lange kleider vnd kurtze synn.	Quinfolck haffua långtt håår och stackott sinne.
	(s. 24.)
Welche furwar wol werd weren, das man yhnen zu zeiten auch Meister hansen zum Zuchtmeister vber die haut schickete.	Tesse wore i sanningenne vell verdhe, att man och offuer them een gångh stickade en skarpan tucktemestare, som lårde them *Mores*, Jagh menar bödelen.

	(s. 29)
Damit bleibet denn der gute narr arm vnd vnselig einen weg wie den andern.	Ty bliffuer och then arme gecken allestådes arm och wsell och kommer alrigh sofflet till brödhett.
	(s. 72)
Dazu das gemeine sprichwort auch stymmet, Trewer freunde ynn der not, gehen gar viel auff ein loth.	Thett år och ett gammaltt ordh: En troghen wen år en selsyn fhogell.

Första punkten af fjortonde kapitlet i Laur. Petris arbete motsvarar i någon mån den andra hos Menius, hvaremot den senares första mening icke blifvit återgifven i svenskan.

Äfven andra uteslutningar än den nyssnämnda och delvis betydande sådana förekomma. De viktigaste äro följande. Sid. 26 i denna upplaga omedelbart före "Thett femthe stycket", liksom s. 42 närmast före "Thett fierdhe stycket", är uteslutet ett i tyska originalet vidlyftigt behandladt exempel, hemtadt från den bekante landtgrefven Ludvigs af Thüringen och hans gemåls, den heliga Elisabets äktenskap. På sistnämnda ställe är dessutom utesluten en i tyska originalet något öfver tre sidor upptagande skildring af den förebildliga trohet, och själfuppoffring samt det tålamod, som konung Kristian II:s af Danmark gemål Elisabet inom sitt äktenskap ådagalade. Sid. 60 omedelbart före stycket "Therfore skole godhe barn . . ." är utelämnadt ett i Menius skrift tio rader upptagande exempel, hemtadt från Euripides genom förmedling af Ambrosius. Smärre uteslutningar förekomma dessutom på sid. 41, 53, 60, 63 och 66. Sid. 8 heter det: "Man skal ickie må haffua sitt eghit wthan mosthe alla äghodelar bruka och haffua almenneligha och i hopen etc." Här förekommer en liten, men rätt betydelsefull uteslutning; hos Menius heter det nämligen: "Man mus nichts eigens, sondern alle güter yn gemein haben vnd brauchen, wie vnter andern grewlichen yrthumen die rotte der Widderteuffer leret".

På tvänne ställen refereras i Laurentius Petris arbete till specifikt svenska förhållanden. Sid. 60: "såsom och wor landzlaagh thet samma och medhgiffua, när the formäla, att retter gifftoman mosthe vara ther

offuer, som laghligha Ecktenskap bindhas och göras skall"; MENIUS: "wie man auch noch ynn der alten Römer gesetzen sehen mag, welche keine ehestifftung bestendig erkant haben, sie vere denn mit der Eltern rat vnd zuthun auffgerichtet." Sid. 61: "sådhant som en nu i wår Landzlaagh forfattat är." Uttrycket saknar hvarje motsvarighet hos Menius. Äfven sid. 44 förekommer ett tillägg i den svenska texten.

En genomförd jämförelse mellan det tyska och svenska arbetet gifver vid handen — såsom man för öfrigt med kännedom om öfversättaren kunde redan på förhand vänta —, att öfversättningen, såsom redan antydt, i det hela är utförd med omisskännelig talang. Originalets kraftiga och kärnfulla uttryck hafva i allmänhet icke förlorat sin egendomlighet utan äro ofta återgifna på ett synnerligen fyndigt och träffande sätt. Någon gång synes oss t. o. m. originalet öfverträffadt.

Öfversättningen är enligt handskrifternas samstämmiga uppgift utförd 1559.

* * *

Under en sommaren 1894 företagen studieresa påträffades af mig den svenska skrift från reformationstiden, som nu utgifves, i tvänne olika handskrifter, den ena förvarad i Linköpings stiftsbibliotek, i en foliovolym (sign. T. 131, skriften n:o 2), den andra i Westerås läroverksbibliotek. På tillvaron af det förstnämnda manuskriptet hade — såsom jag vid återkomsten fann — professor O. AHNFELT redan fäst uppmärksamheten i sina samma år i Lund utgifna värderika "Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet". (Se ofvan sid. IV, not[1].) Det andra synes hittills icke hafva varit uppmärksammadt.

Att döma af pikturen härrör Linköpingshandskriften (i det följande betecknad med A)[1] från något af 1500-talets senare årtionden. Den består af 40 blad i folio, skrifna af samma hand med jämn och drifven handstil.

Westeråshandskriften (i det följande betecknad med B) är något yngre än A. Œconomia Christiana utgör här första skriften i en liten

[1] För sammelbandets (T. 131) i Linköping öfriga innehåll lämnas redogörelse i O. Ahnfelts anförda *Bidrag*.

oktavvolym, som enligt anteckning är "skänkt till Kongl. Gymnasii Bibliothek i Westerås af Rådmannen Herr Johan Fredr. Schultzberg år 1823." På det med handskriften ungefär samtida bandets framsida läsas initialerna B. L. D. och årtalet 1603. Af samma hand, från hvilken alla skrifterna i sammelbandet härröra, finnes en anteckning på främre pärmens insida af följande lydelse: "Bryta Lars dotters Book, skenckt och skrifuen af min mans frende och gode wen, her Pedher Johannis Lampadius, Cappelan i Vmeå. S. Anno etc. 1602." Denne Lampadius, om hvilken vi för öfrigt sakna alla underrättelser, har alltså varit afskrifvaren. Med en särdeles jämn och vacker handstil har han för Brita Larsdotters räkning i detta band afskrifvit fyra olika arbeten, däraf icke mindre än tre af Laurentius Petri.[1] Oeconomia Christiana upptager 76 blad.

Att denna Laurentius Petris öfversättning varit spridd i flere afskrifter än de nu kända, framgår däraf, att B icke kan anses vara afskrifven af A, icke ens härstamma från A. Sådana ställen som de i noterna å sid. 3, 12 (not 6), 34 (not 2) och 82 (not 1), anförda m. fl., där uttrycket i B närmare ansluter sig till den tyska texten än till A, angifva, att B:s original utgått från det svenska originalmanuskriptet utan förmedling af A, eller med andra ord att B utgår från en afskrift, som åtminstone i vissa afseenden stått originalmanuskriptet närmare än A gör.[2] Då A emellertid alltigenom eger något äldre språk-

---

[1] Förutom Œconomia Christiana innehåller Lampadius' volym: 2. Tyo Spörsmååll framsatte aff her Dyonisio, på huilka han will och begårer vthan all vndflycht haffua Swaar på aff Sweriges Clercke-rydt. Sampt medh M. Martini Gestricii Swaar och declareringh på huarthera. (45 blad); 3. En korth Bekennelse om några Artiklar Wårs Herres Jesu Christi Nattwardh anrörandes. Lauren. Petri Upsal. (19 bl.); 4. Någre Spörßmåll om Werdzligh Öffuerheett. (14 bl.) Dessa »Spörssmåll» äro i svensk dräkt förut okända och outgifna. De utgöra en öfversättning af Laurentius Petris likaledes outgifna *Quæstiones aliquot circa magistratum l. de politico magistratu.* Skriftens utgifvande på latin och svenska förberedes i denna samling.

[2] Det i noten å sid. 56 anmärkta förhållandet gör antagligt, att hvarken A eller B utgår direkt från originalmanuskriptet (a), men likväl från en och samma afskrift (b). Förhållandet synes nämligen få en an-

former än B och i det hela uppenbarligen står urskriften närmare, har, under genomgående jämförelse med såväl B som det tyska originalet, A blifvit lagd till grund för det bokstafstrogna återgifvandet af texten i denna upplaga.

På sådana ställen, där B uppenbart haft en bättre läsart, har densamma upptagits i texten, hvarvid afvikelsen i A anmärkts bland noterna. T. ex. s. 34, s. 10 r. 1 nedifr., 12 r. 3 nedifr., 16 r. 3 nedifr., 26 r. 3 uppifr., 34 r. 3 uppifr., 41 r. 4 uppifr. m. fl.

I båda handskrifterna förekommande uppenbara oriktigheter, hafva rättats, någon gång med ledning af Menius. Ex. s. 9 och 40. En eller annan felaktighet i satsbyggnaden har dock fått kvarstå, då den förekommer i så väl den ena som den andra handskriften, och då tvifvel om rätta sättet för dess korrigering förelegat. Ex. s. 15, midt på stycket.

Vidare har jag ansett öfverflödigt belasta noterna med uppgifter om sådana handskrifterna emellan förekommande smärre afvikelser (i fråga om ordens stafning och ordningsföljd o. d.), som sakna betydelse för texten och icke heller ega språkligt intresse.

Då den i handskrifterna förekommande användningen af skiljetecknen för en nutida läsare försvårar en riktig uppfattning af innehållet, har jag ansett lämpligast att vid interpunktionen följa moderna grundsatser.

De för ifrågavarande tid vanliga förkortningstecknen i A hafva i denna upplaga konsekvent upplösts, utan att det ansetts nödigt att genom särskild stilsort utmärka detta. Ändelsen *-des* har vid upplösning, regelbundet så återgifvits (icke *-dis*), likaså gerning*er*, plåg*ar*, plåg*as* i öfverensstämmelse med B.

En särskild svårighet hafva de med hvarandra förvillande lika tecknen för e och a i handskriften A vållat; understundom har det

---

taglig förklaring på följande sätt: I a bör ha stått mindre hinder (= Menius), hvaraf b:s skrifvare genom ett vanligt förbiseende gjort minder (= A); detta minder åter har af en skrifvare på B:linien »förbättrats» till mindre (= B), hvilket icke heller ger mening, men dock företer en bättre språkform.

varit rent af omöjligt att afgöra, hvilketdera skrifvaren afsedt. I sådana fall har jag efter noggrann pröfning bestämt mig för det ena eller andra, utan att likväl våga påstå, att jag i hvarje speciellt fall lyckats träffa det rätta.

Följande i noterna i allmänhet icke anmärkta ändringar hafva i denna upplaga dessutom vidtagits gent emot A.

ÆCONOMIA	sid.	1				är	ändradt	till	ŒCONOMIA
ſaſom	„	13	rad	6	uppifrån	„	„	„	ſåſom
ſadhana	„	15	„	2	„	„	„	„	ſådhana
oguadctiges	„	15	„	11	nedifrån	„	„	„	ogudactige
ſadhana	„	21	„	6	uppifrån	„	„	„	ſådhana
„	„	„	„	9	„	„	„	„	„
ſaſom	„	25	„	11	nedifrån	„	„	„	ſåſom
ſadhana	„	29	„	6	„	„	„	„	ſådhana
ſaſom	„	30	„	1	„	„	„	„	ſåſom
ſtorre	„	33	„	8	uppifrån	„	„	„	ſtörre
„	„	„	„	2	nedifrån	„	„	„	„
Saſom	„	37	„	14	uppifrån	„	„	„	Såſom
ſaſom	„	„	„	7	nedifrån	„	„	„	ſåſom
„	„	39	„	10	uppifrån	„	„	„	„
ſadhana	„	40	„	7	„	„	„	„	ſådhana
ſaſom	„	„	„	14	nedifrån	„	„	„	ſåſom
„	„	„	„	7	„	„	„	„	„
ſtorſta	„	41	„	5	„	„	„	„	ſtörſta
ſadant	„	42	„	1	„	„	„	„	ſådant
wpfodha	„	54	„	15	uppifrån	„	„	„	wpfödha
ſadhana	„	54	„	16	„	„	„	„	ſådhana
ſtorre	„	56	„	2	nedifrån	„	„	„	ſtörre
ſadhana	„	58	„	8	uppifrån	„	„	„	ſådhana
ſtorre	„	59	„	15	„	„	„	„	ſtörre
ſaſom	„	60	„	16	„	„	„	„	ſåſom
koper	„	66	„	4	„	„	„	„	köper
Euanglio	„	67	„	10	„	„	„	„	Euangelio

ſadhana	sid.	71	rad	10	uppifrån	är	ändradt	till	ſådhana
wpfodher	„	71	„	14	nedifrån	„	„	„	wpfódher
ſaſom	„	72	„	3	„	„	„	„	ſåſom
„	„	73	„	14	uppifrån	„	„	„	„
ſtorre	„	75	„	11	nedifrån	„	„	„	ſtórre
ſadhana	„	80	„	11	„	„	„	„	ſådhana

* * *

Till vederbörande arkiv- och bibliotekstjänstemän, som genom sitt tillmötesgående bl. a. möjliggjort, att utgifvandet kunnat ske under genomgående jämförelse med själfva originalmanuskripten och de tidigaste trycken af Menius' skrift, hvilka för en tid förvarats på Uppsala Universitetsbibliotek, beder utgifvaren att härmed få framföra en uppriktig tacksägelse.

Slutligen är det mig en kär plikt att särskildt betyga biblioteksamanuensen d:r Aksel Andersson min hjärtliga tacksamhet för det fortgående bistånd, han vid detta arbetes utgifvande lämnat.

Tryckfel:

Sid. 40 rad 2 nedifrån står: (lika med A och B): *Prouerb: 12:* läs *Prouerb: 11:*
„ 47 not 3 „ B: *Abſalon;* „ A: *Abſolon;*

ŒCONOMIA CHRISTIANA

AUTORE

LAURENTIO PETRI VPSALENSI.

Om

Cristeligit Hufholdh

och

huadh huario person eientligh effter gudz befolningh i huusholl tilkommer.

I CAPVT.

Att Gudh haffuer forordinerath tueggehandha Ryke, Andelighit och werdzligitt.

Hoo somhelst thetta menniskelighe liffuerneth medh flijth och retteligh beskodhar och anseer, han warder befinnandes, att thett aff Gudhi forfattat år vthi tueggehandha Ryke, Thet ena inuertes till wåra siålar, andelighit och Euighett, medh huilkit begynnas thett Euigha liffuett, ther inghen annar æn sielffuer Gudh allena, effter sina Gudomligha macktt, rååd och wilia reghera, styra och rådha måå, Och år thett platt inthet annatt åhn thett heligha Euangelij Ordh och predikan, Genom huilket syndernes forlåtilse, trósth, nådh, Barmhertighet, Euinnerlighit lyff och salighett, thett Christus, Gudz Son fortienth och foruerffuat haffuer, warder vttbudit och skencktt allom them, som haffua itt forskrecktt Samueth och bedróffuat hiertha, Genom huilka prædikan och så then helghe Andhe vthi the troghnas hierta ingutin wardher, på thet han them forsåkra och foruissa skall i Troonne, effter som then helghe[1] Apostelen S: påuel thes Rykes herligheet medh the alra herligaste, meckttigaste och tróstteligaste ordh margeståddes, men besynnerligha til the *Coll: 1 Cap.* beskriffuitt haffuer, Och Christus sielffuer *Joh: 17*, såijandes: Thetta år thett Euigha liffuett, att the kenna tigh allena sannan Gudh och then tu sendtt haffuer Jesum Christum.

---

[1] then helghe saknas i B liksom hos MENIUS.

Men thet andra är itt lekamligit Rike, genom huilkit menniskeligh lekamen vttuertes och thetta timeligha lyffuet her i verdenne regerat wardher, huilket endogh thett är vttuertes och lekamlighit, så är thett lickuel gudz ryke, Så att han haffuer och ther medh att skaffa och bestella, Ja ther Gudh iu så wel effter sin gudomligha macktt, råådh och wilia all tingh regerar, beskaffar och foruandlar som i thet andeligha och Euigha Rykett, Allenest är thenna åttskilnaden, att han intet annat medhel brukar i thett andeligha æn blotta Ordhen och Sacramenten, Men her i thett werdzligha brukar han breedo widh ordhett och så naturlighit medel och menniskeligh krafftt, sinne, forståndh och macktt, etc.

Och haffuer Gudh samma lekamlighe Regemente insatt, forordinerat och såsom elies sina Gudomligha ordninghar befalat holla och åhra, i thett ordet han sågher: Tu skaltt hedra fadher och modher etc. Thet samma haffuer och Christus sielff och hans helghe Apostlar lårdtt och befallat, Ty thet S. petrus *I pet. 2* formanar, att man skal wara lydigh och wnderdånigh al menniskeligh ordningh, är thett visseligha hans meningh, att man tessa ordninghar, som wår lekamen och lekamliga eller timeliga saker her i verdenne pågella, aldeles så holla och årha skal, lyka som Gudh sielffuer them giordtt och stadgatt haffuer, Såsom han och strax ther sammastådz huarth styckett effter annath vpreckar och befaller, Att huar och en skal bliffua beståndandes i then lydno, som Gudh honom skickat haffuer, vndersatherna emooth theres Offuerhett, en tienare emooth sin husbondha, hustrun emoth mannen etc.

II CAPVT.

Lekamligit Regement är Œconomia och Politia.

Så är thett vttuertes och lekamligha Regementet tueggehandha, Nemligh *Œconomia*, thet är huus regerningh eller booholdh, och *Politia*, thet är Landz Regerningh.

Vthi *Œconomia* är forfattat, huru huartt och itt huus skal christeligha och vell regeras, huru huar och enn som ther inne är och ther till hörer, husbonde, hustru, barn och tienestefolck, skall effter sitt stândh tilbörligh sigh holla och skicka emooth then andra, att ther i alla måtto effter Gudz befalningh och skickelse måå vthi huusett rett och vell tilgåå.

Tÿ ther vthi är inghen tuiffuel, att vtaff *Œconomia* eller rett boohol moste *politia* eller Landzregerningh lika som aff ena kello vprinna och vttflÿtha, Therfore formåå och huar och en fulkomligh formodha sigh, effter som sielffua saken thett och nogh vttuisar, att lika som thet i landh och stådher tilgåår medh boo och bygningzskap, så gåår thet och aldeles til medh Regementet. For then skul haffuer och S: Påuel, ther han lårer huadh for folck man skal vttwelia til Biscopar, bidet giffua ackt vppå, om en sådhana haffuer vel stått sitt huus fore, och beslutar ther aff, lika som alra vissast, att then som ickie haffuer ståât sitt eghit huus vel fore, han varder och ickie heller någhen tidh någhen godh formÿndare eller skaffare i Gudz forsamblingh, Sammaledes lårer och Christus, att then som medh en ringha tingh haffuer otroligha handlat, honom kan inghen vÿß och forstondigh man någhen then deel, som storre år och meer omwårdar, betro och i hendher settia, Men foruthan thett, att bådhen thenna Regementen *Œconomia* och *Politia* genom budordhet Tu skalt hedhra fadher och modher, såsom nu sagdtt år, forordinerat och insatt århο, Så åro the och i forste skapelsen så inplantat

och inuerckat i naturen, att naturen them ingalundh kan vmbåra, ickie heller æn annor Gudz verck och skapelse, Winther, Sommar, maath, dryck etc.

Therfore haffua och alla heedninghar och folck på Jordenne thenna Gudz werck och ordningh bådhe *œconomia* och *politia* allestedes iblandh sigh mostet haffua och bruka, Och är ickie möieligit, kan eÿ heller i någhen tidh emedhan verdhen ståår ther til komma, att sådhana Gudz verck skulle åther uendha eller forgåås, såsom thet och ickie möieligit är, att Winther, Sommar, Solennes naturlige lopp på himmelen skulle kunna genom menniskionnes rådh forhindrat eller foruandlat wardha.

III Capvt.

Åtskilnat emillan Heednisk och Christen läro om Œconomia och Polithia.

Nu haffua *Philosophi* och werdzlige mestare om bådhen thenna Regementen ochså mÿckit lerdtt och scriffuit, huru man sigh bådhe vthi huusholninghen och landzregerningen retteligh och wel skicka[1] skall, men inghen aff them theß heller någhon sin kunde thett rett drabba, vtan thett haffuer them allom fhelat, som haffuer varitt thet storsta i sakenne, nemligh att the ickie kiendtt heller lerdtt haffua (: såsom vtan gudz ordh ickie heller war them möielighett:), att sådhana Regementhe äre och Gudz rÿkie, verck och ordningh, medh huilko Gudh haffuer til skaffa, Wtan the haffua meenth, att bådhe huus och landz Regerningh skal allenest genom menniskeligh rååådh och fornuptt regerat wardha.

Men wij, som vilie wara Christne och haffua rettan kunskap om gudh, skole fram for alt annat thet vetha och alrigh någhen tidh ther på tuiffla, att bådhe til *Œconomia*

---

[1] A och B: sigh skicka.

och *Politia,* thet är huus och landz regerningh, är Gudh en Euigh skapare, Herre och Regenth, vtan huilken alle boomän och landzregenther plat intet århe heller förmåå, såsom David betyghar *psal: 127:* Om Herren ickie bygger huuset, thå arbetha the fåfengtt som ther på byggia, Om Herren ickie beuarar stadhen, så vaka väckterna fåfengtt.

Therfore hoo somhelst thenna konsten, som hörer antinghen huusholl eller Landz Regementh till[1], rett lära och bekomma vill, then samma skal medh thet forsta och fornemliga ther vppå tenkia och lära förståå, huruledes gudh är then, som honom vthi hans standh och embethe altidh vill göra biståndh, troligha hielpa och rådha, och hollat så fore, att ickie han sielffuer vtan Gudh är Herre och Mestare til sådhana werck, Men han ther till allenesth är en tienare, aff Gudhi then retta och offuersta herranom ther til forordinerat, huilkom han i sinom tidh aff allo thÿ honom är befallat rekenskap göra moste.

Tÿ hoo som helsth så holler huus och booskapet, att han menar huus och Regemente skall hengia på honom allena och veeth intet aff Gudhi såÿa, eÿ heller honom någhot acktar i sakena, then samma kommer ther alrigh till, att han någhen delen annathuart huusholdningen eller landzregerninghen vell vttrettar, vtan thet skal komma honom på endalÿcktenne til skadha, åhuru honom och teß forinnan ther medh kan lÿckas, antinghen vell eller illa, Tÿ huar æn lÿckan är medh, så misbrukar han thå henne och thett godha, som honom tilfaller, til sitt eghit och husens forderff, effter thet han ickie frucktar Gudh och veeth ickie annars, än att ickie Gudh, vthan han sielffuer är herren ther offuer, Och att han ickie thet haffuer aff Gudhi vthan aff sigh sielff. Sammalund när thet gåår honom emoth, faller han i vanhopp och låther gåådh medh sigh sielff, hustru, barn och medh allo thÿ han ågher vindh for vågh,

[1] till saknas i A.

Ty effter thet han huarken kenner Gudh heller någhen troo till honom haffuer och veeth ickie annars, ån att han allena år then, som thet göra och sakena hielpa moste, När han thå sielffuer inghen råådh weeth, tenker han, att platt inghen skall wara till, som någhot hielpa heller rådha kan.

Att man thå må vetta, huru rett christeligha i boo och byggningskap skal gåå till werka, och att ther bredho widh måå ochså kunnigt wardha, huadh thet år for en skendeligh, skadeligh och ogudacktigh låra, ther några foregiffua och såya, att enom Christnom skall wara forbudet holla boo och ackta på sin nåringh. Man skal ickie[1] må haffua sitt eghit, wthan mosthe alla åghodelar bruka och haffua almenneligha och i hopen etc. For then skul haffue vy oß foretaghit her om handla och vtaff then helgha skrifft och Gudz ordh forstå låtha, huadh en christeligh *Œconomia* retteligh år, och huru man ther medh måå årha gudh och medh itt gott samuett byggia och booskapa. Ther giffue Gudh sin nådh till.

Och synes, att man på åckta ståndet begynna skal, effter och samma stråndh allena år thet husholdningh besynnerligha tilkommer, och huar som helsth thet ickie år, ther kan och ickie heller wara någhen huusholningh. Såsom och the hedniske *Philosophi*, synnerligha *Zenophon*, och ther vppå begynth haffua, når the om booholl heller husholningh låra ville. Therfore vilie vy vidh samma såtth och tagha sakena fore och forst besee, huad æckta liffuerne år, huadhan thet haffuer sitt vrsprungh, Huru thet år Gudhi behageligit, Huarfore han haffuer thett skapat, Och huru man sigh ther vthi aldeles rett och Christeligha holla skall.

[1] B: skal eller ickie.

IIII CAPVT.

Hwadh äckta liffuerne är.

Vthi alla stadgar är thett iu en stoor och mecktigh tröstth, ther man vthi alla nödh och motegångh må wara frimodigh och oforskreckt, ehuru farligha och illa thet och kan tilståå, att en veeth och for fulla[1] sanningh såya kan, att huadh han gör heller lidher, thet gör han och lidher aff Gudz befolningh, och ickie behöffuer ther vppå fortuiffla, att thet iu är Gudi behageligit, thet än alle menniskiors sinne och forstånd ther emot sade, såsom och vel vti all gudz verck gemenligha pleghar tilgåå.

Therfore skal och huar och en, som någhen vårdnatt haffuer om Samuetett, medh all flyth ther på see och ackta, att han inghen deel foretagher och synnerliga sigh vthi inghen stadga begiffuer, han haffue så stoort sken som han någhen tidh kan, medmindre ther på är en vyß och vppenbarligh gudz befolningh, så att Gudh ther till intet mishagh eller viderstyggelse haffua kan, vtan han är honom aldeles tacknemligh och behageligh, Ty ther någhor thenna skanzen forseer och vtan alla foretankar så rasar her till, thå är thet ickie annatt möieligit, en att ther effter iu en ganska stoor ångher (:om han elies ickie bliffuer Euigh:) föllia[2] mosthe.

Sedhan skola och alla the, som sigh begiffua vthi æcktenskap, så tagha sin saak tilwara, att the må wara fuluisse ther vppå, theres stånd är itt sådana[3] stånd, som sielffuer Herren Gudh skapatt, insatt och budit haffuer och ålskar ehuru besuårligit, forträzligit och mödosamtt thet på Jordenne wara heller synes kan, Och ther medh tröstligha forsee sigh till Gudh, att han them vthi sadhana standh,

[1] A: forfulla, B: förfulla.

[2] A och B: sökia; MENIUS: folgen.

[3] B: sådant.

som i sanningen är hans eghit werck och ordningh, alrigh offuergiffuer vtan altidh, synnerligha när mesth behöffues, them til hielp[1] kommer och vndsätter.

Men att thetta standhet är Gudz ordningh och bodh, thett betyghar then helghe skrifftt och synnerliga Moyses *Gene: 1 Cap.*, såijandes: Gudh skapte meniskiona sigh til itt belethe, Man och Quinno skop han them, och Gudh velsignade them och sadhe till them: warer fruchtsamme och förökér Idher och vpfyller Jordena. *Item Gene: 2:* Och herren sadhe: Thet är ickie gott, att menniskian är allena, Jagh vill göra honom[2] ena hielp, then sigh till honom holla måå, Och låtth Herren Gudh falla en tungh sompn på menniskiona, och widh han soff, toogh han itt aff hans sidhoreff och vpfylte köóth i samma stadhen ighen. Och Herren bygde ena quinno aff reffuet och hadhe fram for honom. Thå sadhe menniskian: Thetta är dogh been aff minom benom och kötth aff mino köthe, hon skall hetha Manna, therfore att hon aff mannenom taghin är. For thenskul skal man offuergiffua fader och moder och bliffua vid sina hustru och skola varda itt kött.

Thenna åro thå[3] vittnesbyrdh iu nogh klar, Ja ganska stoor, starck och mecktigh fortröstilse, huilka Gudh her giffuer æckteskapena. Ty vti thenna bekienner Gudh, att han thenna stadgan skapat, insatt och budit haffuer. Han giffuer och medh tilkienna och vttloffuar, att han medh äckta folck en nu altidh wara vill och haffua medh them tilskaffa, såsom man aff Texten klarligha beuisa vill. Ty thet[4] skrifften såghér, att Gudh skop menniskiona och vtaff forbetenckt Gudomeligit råådh skoop them til man och quinno och ther till velsignadhe them, att the skulle forökas och wara fruchtsamme, thet är iu en[5] wittnesbyrdh, att sådana standh är Gudz godha[6] och helsosamma werck. Ty

[1] B: bistånd och hielp.
[2] A och B: henne; Gustaf I:s Bibel: honom.
[3] B: ther.
[4] B: tw.
[5] B: itt.
[6] A: godho.

så såger skrifften æn ÿterlighare: Gudh sågh till altt thett han giordtt hadhe, och see thett war altt ganska[1] gott.

Men år thet thå Gudz werck och behaghar honom vell, som skrifften så herligha betÿghar, så måghe sigh och medh godh skåål alle the, som ther vthi leffua, trösta och vti allahandha ahnfecktningh wara vidh itt gott modh, haffuandes en godh forhopningh, att Gudh vill visserliga sitt creatur och werck vidh macktt holla, regera och alrigh någhen tidh vthi någrahandha nödh forderffuas heller forgåtz låtha, och skulle thett æn hundradefaltt mere och storre ahnfectningh och motegångh lidha, æn thet nu lidher, æuen såsom[2] han ickie tilståder Solen skal[3] platt mista sitt skeen, endogh offta skeer, att hon genom moln och elies formörkrat wardher.

Ja, æckta folck skole wetha, att the inghen tacknemligare och behageligare tiensth kunna göra och betee Gudhi æn thett, att the sigh till honom så mÿckit gott forsee och honom vthi all theras nödh och trånghmåål åkalla och bidia, att han them hielpa och trösta vill. Tÿ thett Gudh således driffuer och öffuar æcktenskapet medh månghahandha forsökelse och bekÿmmer, år lått tilforståå, att han thet for inghen annan saak skull gör, ån att the, som ther vthi stadde åro, skola ther aff fornimma och låra, att han om sådhana stadgha, lika som om sitt eghit verk[4] och Regemente, beteer sigh wårdha och altidh ther medh vill haffua till bestella. Lÿka som han[5] then ahnfectninghen, som[6] Israels almogha hade, når the vttdroghe aff Egÿpten, sådhan vttlegger *Deut: 8* och sågher, att han och sådant låth them viderfaras for then skull, att the ther igenom fornimma och rett låra skulle, att han vthi sådhana theres fårdh och reeso altidh sielff war tillstådes når them, vttförde them

[1] ganska saknas i B. [2] B: åven som.
[3] skal saknas i B.
[4] verk saknas i båda Mss.; här insatt efter MENIUS.
[5] han saknas i båda Mss.
[6] som saknas i B.

medh sin eghin handh och halp them vti alles theres nödh, ther the[1] elies, så myckit som them sielffuom, ja och vel så myckit all creatur stodh tilgörandes i sakenne, hade mosth tusende sinnom bliffuit[2] bortto.

The hedniske *Philosophi* haffua och myckit scriffuit om ecktenskap och thet effter theras förstånd gansta myckit prisat, ty the sågho och befunno vell, att naturen thet lerdhe och tuingade, att man æcktenskap sticka skulle. Teslikes haffua och alla the, som bescriffuit och stickat landzlaagh, åratt æcktenskapet medh stora och herligha[3] priuilegier och velkor och giordtt ther vppå mångha och gansta herligha stadgar,[4] huru man ecktenskap byggia och bindha skall etc., Så att thett år vell prys verdtt. Men thessa haffua lickuel allesamans fhelat om thet, som år thett högsta i sakenne, nemligha, att the ickie haffua kunnat[5] fornimma heller låra, att ecktenskapet år itt synnerligit Gudz werck, ther medh han så myckit vill haffua til skaffa, huilket then helghe andhe allena i then helghe scrifftt lårdtt haffuer, såsom vy see och höra.

Nu medhan vy haffue ther om talat, huruledes æckta standh år gudz werck och ordningh, aff honom budin och insatt, till huilka han haffuer itt nådeligit behagh, så att thet for thenskull må kallas och i sanningh år en rett heligh Gudz tiensth, huadh man vthi thetta standet effter gudz befolningh gör och lidher, thet må synas for menniskiom så ringha och forackteligit, som thet kan, Så vilie vy nu yterligare kungöra, huarfore Gudh thetta ståndet skapat, forordinerat och budit[6] haffuer, på thet the, som ther vti leffua, Gudh theras skapare och Herre teste helre och tröstelighare vti alla frögdh tiena och tacka måghe.

[1] A och B: them. [2] B: bliffua.
[3] B: hemligha.
[4] B: många och gansta helga, herliga och sköne stadgar.
[5] A och B: kunna haffua.
[6] A: bedit; MENIUS: verordnet vnd gepotten.

V CAPVT.

Huarfore Gudh haffuer stickat och insatt ecktenskapet.

Och är till merkiandes, att, såsom skrifften betÿghar, Gudh for tuenna saker skull haffua skapat, insatt och budhit ecktenskapet, Then forsta, att man skal födha och wpfostra barn, såsom[1] Gudh haffuer befallat *Gene. 1:* Vexer och foröker idher, huilket ordh effter thet så vell är Gudz ordh som thet, når han sägher: Vardhe Lius. *Item* båre jorden gråås och örther, som fröö haffua, och frucktsam trää etc. Så är thet iu visth, att thet moste iu wara så mecktigtt och krafftigtt vti sin verkan som itt aff the andre ordh i sÿn.

Therfore så mecktigtt som ordhet är i Solenne och andra planether och stiernor, nemligha att the moste wara liuus och skina, *Item* så mecktigtt, som thet är i örther och träå, att the motte vexa, haffua fröö och wara frucktsam, att inthet Creatur antinghen i himelen eller på iordenne formå thetta Alzmectigha ordhet vti sitt verck hindra heller åtherholla, Sammalunde moste och ordhet, som sagdtt är till menniskion: Wexer och foröker Idher etc., wara mecktigtt och krafftigt vthi sin verckan och wtan all creaturs hinder haffua och beholla sin framgångh, och huar en bådhe himmel och Jordh satte sigh ther emooth, så hielper thet lickuel alzintet, vtan så kan wara att Gudh någhra besÿnnerligha vtaff sädana sin ordningh vill vndantagha och befrÿa, Såsom han effter sitt behagh gör medh enom sää och medh en annar annorlund. Enom giffuer han thenne gåffuo, then andra en annor etc.

Effter thå menniskeligh natur til sädhana werck, att hon vexa skall och förökas, skapat är, och sädhana teß alzmectigas Gudz werck och ordh inghen ighenholla, hindra

[1] A: sasom.

heller foruandla kan, så bör iu medh rettho huar och en, ther effter som han sinner sigh aff gudhi wara skapat, samma sinom skapare till ärha och tack gerna och medh en godh vilia ther till sigh bruka låtha och ickie ackta heller ansee then mödho och arbethe, som honom ther medh vppålagtt wardher, Vtan skal mÿckit meer betenkia och ackta, huadh Gudz werck och vilie är, och fulkomligh troo, att gudh, som sådhana wercks mestare är och alzmectigh är, wardher honom i sakenne visserligha hielpandes. Och effter han haffuer Gudh till venn, warder honom all mödho såsom thet voro inghen mödho, altt arbethe lika som inthet arbethe, wtan altt, thet han således i Gudz nampn sigh foretagher, thett skall vardha honom till enn hiertans Lusth, frögdh och gåå letteligha till. Tÿ, effter som wor Herre sagdtt haffuer: honom som troor äro all tingh möÿeligh.

The, som nu vilia wara visare en theres Gudh och skapare och vilia medh sigh sielffuom eller androm göra båttre, æn gudh theres skapare thet medh them giordtt haffuer, The samme, såsom huar man måå see, sÿndha suårligha och falla ther medh vti en forskreckeligh och ganska gråseligh offuerdådighett och Gudz theras skapares forackstilse, huilkens werck och Creatur the vthan hans befolningh vilia forandra och båttre göra. Ja, huadh forfärlighare tingh kundhe och någhen tidh aff dieffuulen sielff wardha foretaghit?

Men see dogh, huru them ther medh i hendher gåår, som sigh således vphäffua emooth Gudz werck, ordh och vilia. Gudh haffuer skapat them och haffuer skapat them man och quinno, haffuer och giffuit sin velsignelse offuer sådana skapnath och sagdtt, att the skola vexa och forökas, Betÿghar och ÿterlighare, att thett är rett och vell giordt, så wel medh menniskiom som medh all annor creatur. Ja, han reppar thet vp annan gångh och sågher ighen på nÿo: Thet är ickie gott, att menniskian bliffuer allena, Vtan hon mosthe haffua sin hielp etc. Medh huilko all verden

mosthe noghsamptt vara vnderuisth och formanath till att låtha sigh nöya medh Gudz vilia och sigh for sådhana[1] skemligh och forfärligh offuerdådighett foruara.

Men huadh är thett, som Dieffuulen ickie thor wågha och tilbiudha? Han är en liughare aff begynnelsen och bliffuer en liughare vthi[2] euighett, therfore moste han och alstädes tala emooth sanningenne, så vell vthi thetta styckett som vti all annor, och igenom sina tienare lära, att thet är ickie gott wara i ecktenskap, men vara vthan ecktenskap thet är gott, och for then skull skall ecktenskapet allom andelighom personom, som äre iblandh andra the alra edleste, beste och fulkomligaste på iorden[3], ickie wardha ther tilstadde, vtan skal varda forbudhit Ther vtaff är iu klartt, att sådana lära moste aff inghom androm haffua sin begynnelse æn aff sielua Dieffuulen, Såsom och S. Paulus *1 Timoth. 4* forkunnat haffuer. Ty hoo torde elies så offuerdådelig handla emoth Gudh?

Endogh, huar thet ickie stodh till beuisande medh klara skrifftter, att sådana[1] æcktenskaps forbudh medh the andelighe personer är aff Dieffuulen och hans eghen dicktt, så beuisar thett sigh sielfftt medh gerningerna. Ty Dieffuulen giffuer them therfore, såsom han pleghar, theras retta löön, når han them in i theras ogudactige[4] löfftes nätth forförtt och körtt haffuer och taalt them i then troon, att the mena sigh medh sådhana löffte och eedh wara så fierran kompna, att the nu ickie meer leffua i köött som andra menniskior, vtan göra sigh drömar, lika som the nu ickie annatt wore än iidhell andhar vpflughne i himmelen, sueffuandes högdtt vp offuer alla andra englar, så störther han them hoffuudstupe i trecken nidher ighen, så att them går thet in offuer öronen, Låther them falla vthi vppenbara syndh och skam, att the for Gudh och alla verdenne vardha till booffuar och skiökior, om thet elies icke vttbrister till

---

[1] A: sadhana.

[2] B: till.

[3] B: här på iorden.

[4] A. och B: ogudactiges.

någhor annor slemmare och verre styggelse, ther man ickie må vell vmtala.

Sammalund gåår thet och till medh them, som eckten=skapet fly, endogh thet ickie år medh någrehandha lagh them forbudit, vtan låthas wara vyse, i thet the således kunne vnduyka then mödho, arbethe, omsorgh och olusth, som ecktenskapet haffuer medh sigh, eller att the ickie skola varda offuerfallne medh mångh barn, ther igenom theras ståndh vardher forsuaghat och kommer vthi fattigdom och for=acktilse. Ty the haffua ickie then troon till Gudh, theras skapare och herre, att han them vthi then stadgha, till huilken han them skapat haffuer, skall vilia heller kunna låtha them fåå theras näringh och nödtorfftt, så forblinder dieffuulen them vti theras visheett.

Men huru thet them gåår, thett vill Jagh såya tigh. Såå gåår thett, att når the ickie vilie vthi Gudz nampn wara vthi æcktenskap, wardha the[1] horeiåghare, Och effter thett the Gudhi tilbehagh medh itt gott samuett och årho for hela werdene ickie vilia haffua en ringa mödho, låtta omsorgh och drågeligit arbethe, till att medh en slett och möieligh vmsorgh nära een from och årligh hustru och troghen hielperske, ther medh Gudh them inghen deel hadhe låtit fattas, Therfore bettalar them Dieffuulen, som år theras råådgiffuare, att the medh itt ondtt samuetth for gudh och medh syndh och skam for altt årlighit folck, een, ja, mångha slemsåckiar och lasteligthe belgher fylla mosthe, och ån thå ther till myckit lydha meere vtaff såd=hana, æn att någhor åckta man aff sinne hustru viderfaras kan. Så år och medh them huarken troo heller kierleck lengher ån peninghen recker, foruthan thet, att mångh deieligh vngh karll således kommer om halszen, misther årho och godz. Thett år thå then[2] lönen, som dieffuulen bettalar sina medh. Therfore år thetta then andre orsaken, hui man skal giffua sigh i ecktenskap, Nemligh att han

[1] the saknas i A

[2] A: thet.

ſådhana Horerÿ ſamptt medh andra ſkendeligha och gråſeliga laſther och ther till thet ſtora ſtraff, ſom Gudh for ſlika ſÿndher pleghar tilſkicka, må vndkomma, huilka orſaak S. Paulus *1 Corinth: 7* och rörer, ther han ſågher: Till att vnflÿ bolerÿ haffue huar och en ſina eghna huſtru, och huar och en ſin eghin Man, på huilket huar och en medh retta tenckia och ſigh ther effter retta ſkulle.

Tÿ når man ſådhana Bouerÿ finner hooß the andelighe och the andre ſtraffar, ſå vetha the ſtrax thenna ſuaren: Ja huadh ſkall man göra? Hoo kan altt fara ſå nogha? Vÿ århe menniſkior och ickie Englar, och menniſkian år ſuagh och ſkröpligh. Ty gåår och thetta ſagta medh. *Si non caste, tamen caute, etc.* Ther medh ſkall thå ſaken wara wel forſuarat och vttrettat. Men theſe ſkola och wetha, att effter Gudh haffuer them ſåå ſuagha och ſkröpligha ſkapat, han[1] och haffuer ſkapat them een hielp och lekedom emotth ſamma ſkröplighett, medh huilka the kunne ſigh vell hielpa, thet år nu thett wÿ her om tale, Nemligh æcktenſkapett, vthi huilkit til att vnduika horerÿ the ſigh begiffua ſkulle. Tÿ æuen for then ſaken ſkull, att the fornimma och bekienna, att Gudh haffuer ſkapat them ſå ſuagha, och att han haffuer giordtt them till menniſkior och ickie till ænglar, och ſee dogh vell, huar medh the ſådhana ſkröplighett vthan ſkadha hielpa och botha kunne, Men the vilie intet låtha hielpa ſigh, vtan foracktat och bliffua rett vtaff ſielffs vilia quarre i ſÿnda iemren, Terfore offuergiffuer och Gudh them offta vthi itt vrongtt ſinne och modh, att the ſigh ſielffue for Gudh och all Creatur på thett alra gruffueligaſte vthi en Euigh ſkam ſettia och beueffua moſthe, Såſom S: Paulus *Rom: 1.* betyghar: Wee them, ſom medh theras vrångha lagh och voldh åro orſaak till ſådhana ſtÿggelſe och ſigh ſåå platt intet huarken vtaff Gudz bodh och åhro eller aff theres

---

[1] A och B: att han.

eghin och så mångha andhras siälars Salighheet beueka låtha, ah wee them.

Men like som hine syndhe, huilke for fattigdom eller andra olusth skull fly æcktastandh och ickie vilia giffta sigh, Så syndha och the, som ickie for forberörde orsaker skull, wtan myckit meer for godz och peningher, timeligh nå=ringh, *Item* for godha daghar och kråseligit liffuerne skull, välia sigh gifftermååL. Ty the tagha och sin eghin wågh och låtha gudz ordh fara, Huarfore och the inghen trösth kunna haffua aff Gudh vti theras ecktenskap, så lenghe theras hierte vti sådhana wrongwys och trolöös meningh bliffuer beståndande. Therfore ændogh theres liffuerne wardher och them bittrat och tungtt, såå att the samtt medh theres rikedomar, mödho, arbethe och olusth nogh haffua mosthe, så skeer lickuel them ther vthi rett, och wore skadhe att medh them skulle annorlunde tilgåå. Ty theras rådgiffuare betalar och them medh tilbörligh löön, såsom *S: Påuel* sægher[1] *1 Timoth: 6:* Thee som vilia rike wardha falla i Dieffuulsens snaro. — Och her medh menar Jagh skall wara nogh sagtt, huadh æckta liffuerne år, aff huem thett år sticktat, och huilkom thet tilhörer. Och vilie nu yterlighare låra them, som ther nu vthi åro stadde, att the måghe wetha, på huadh skåål samma standh år sticktat, Och huartt vtth all husholdningh retteligha will lendha.

VI Capvt.

Huadh retta orsaken är till husholdningh.

Vthi alle konsther ther man lårar pleghar fornem=ligha fråghas, huar till the tiena, och[2] på huadh endhe huar konsth retteligha steltt år. Effter samma sett vill thet och vell her tiena, att wy foregiffue, huar till *æconomia*

[1] *1 Timoth: 6* saknas i A.

[2] B: och för huad orsak eller.

heller husholningh tienar, huar effter han skall rettas, och huarfore Gudh sådhana Regementer forordinerat och insatt haffuer. The Hedniske *Philosophi*, som her om någhot haffua scriffuit, haffua mestadeels alle så lerdtt, att huusholningh ther till tienar och skall ther på eienttligha wara stelt, att man skall foruerffua sin[1] näringh, och bliffua rÿk. Samma meningh är en nu idagh hoos största parten aff them, som sittia for boo och bÿggenskap i werdenne, som man må see. Men sådhana meningh är ickie godh och christeligh, vtan han är heller skadeligh och Hedniskt, huilka wÿ her inghalunda följa, wtan for henne en bettre och christelighare foregiffua vilie och skal wara thenne. En from och Gudfructigh Husbonde skall i sin husholningh ickie ther effter see och sins huus Regemente ickie[2] ther på settia, att han allenast måå foruerffua mÿckit gottz och wardha rÿk, såsom hedningarna och the otroghna pleghar göra, Wtan hans husholningh skal aldeles ther vppå gåå, att han må vpfödha gudhfructigh, lÿdigh och dÿgdesam barn. Ther effter skall han dagh och natt medh all flÿth, mödho och arbethe, see och tractera. Tÿ så lärer Gudh sielff[3] holla huus och boo vppe.

Thetta haffua *Philosophi* och sÿnnerliga Stoici kunnet see och ther medh lerdtt, att inghen är sigh sielffuan, wtan vÿ alle årom[4] androm tilgodhe skapte och födde, Att vthi the almenneligha Regementen huar skall wara them andra till hielp till att forsuara och widh macktt holla almenneligh landzfridh och allahandha godha ordninghar. Och är sådant rett och vell lerdtt. Men man mosthe wetha ther bredowidh, att sådhana folck, som till landz och menighe mans tienst skall brukat wardha, mosthe aff barndom ther till wara vpfödtt, elies är thet alz intet vertt ther medh.

[1] B: sigh. [2] ickie saknas i B.
[3] sielff saknas i B; Menius: selbst.
[4] B: åre alle.

Tÿ når barnen således, nemligha i Gudzfructan, vpfödd och i Gudz kendzlo lärdh wardha, thå finnes thett så ighen, att the och androm menniskiom och vel een heel menighet nÿtteligha tiena kunne, Och skeer offta, att mångh landh och landz inbÿggiare niutha en from och skickeligh Man mÿckit gott åth, badhe for Gudh och werdenne, såsom Salomon sågher *Prouerb: 11:* Genom the fromas velsignelse wardher en staadh vphögdh. *Item 15 Cap.:* The anslagh wardha om intet, som ickie är råådh medh, men ther mångha råådgiffuare ärho, bliffua the bestondandes. Och betÿghes thetta genom Sodome och Gomorre exempel klarligha, huilkom samptt medh the andhra stådernar for någhra fåå gudfrucktighe personers skull gudh gerna hadhe skonath, hadhe elies någhre sådana warit for handhenne.

Therfore om man vill, att thett skall vel tilgåå i itt landh medh politien och Regementen, så moste man visserligha begÿnna i Oeconomien medh the vngha. Men skall och vngtt folck vel vpfödtt och vnderuisth wardha, Så mosthe man visserligha ingiffua them Gudzfrucktan, Tÿ huar thet ickie skeer, thå är thett forlorat werck, ehuru man sakena her medh foretagher. Dogh vilie vÿ her effter ther om tala sÿnnerligha.

Nu effter vÿ haffue lerdtt, att huushol kommer såledès æcktenskapet vidh, vilie vÿ fortelia huartt effter annatt, huadh Mannenom, *Item* huadh quinnonne vthi samma huusholl tilkommer, samfeltt och sÿnnerligha, bådhe emoth huartt annatt inbÿrdes och sådhan emooth barn, huusfolck och huar man.

VII Caput.

Hwadh mannenom synnerligha tilkommer vthi huusholl.

Thett forsta, som enom eckta mann eller husbondha mesth år aff nödhenne, år itt forståndigtt hierta och troghet, att han veeth och fulkomligha troor, effter honom Gudh till sådhana ståndh[1] skapat och forordinerat haffuer, år thet alttsamans ÿdhell godha gerninghar och en herligh gudz tiensth[2], huadh han emooth Hustru, Barn, Tienestfolck och andhra vti sådhana sitt ståndh effter gudz ordh och vilia gör och lidher. *Item* Att han sigh thett till Gudh sin herra och skapare aff altt hiertta forseer, att han vill wara honom vthi altt thett han gör och lÿdher bÿstondigh, honom sielff, hustru, barn och heela hans huus helper,[3] regerar, nårer och for altt ondtt nådeligha beuarar och beskÿddar, såsom han haffuer honom thett och allom rikeligha i sitt ordh tilsagtt och en nu idagh vti månghahandha måtto, så att man måå skenbarligha[4] merkiatt, thet beuisar.

Thett andhra stÿcket år, att han ickie år en hoorkarl; wthan att han medh sin eckta hustru lika som medh sin eendha hielpersko, then gudh honom giffuit haffuer, låther sigh benöÿa och befattar sigh platt medh inghen annor emooth gudz boodh, Såsom Salomon lårer *prouerb: 5:* Glådh tigh åtth tins vngdoms hustru, lått hennes kierleek altidh måttha tigh och forlosta tigh altidh vtj kierleek. Ther till setter han en skön licknelse om en Råå och hindh, huilke then arthen och Naturen haffua, att the sÿnnerligh och degeligha vell holla sigh tilhopa, haffuandes huar annan såå kåår, att hiortherna leggia sigh medh stoor far=

---

[1] A och B: forståndh; Menius: zu solchem stande.

[2] Menius: vnd heiliger Gottes dienst.

[3] B: hielper.

[4] B: skinbarligha.

lighet vth for theras hindher till att beskÿdda them for offueruoll. Her till visar dogh Salomon ecktafolck och vill, att the skola[1] sammalundh holla sigh tilhopa. Tÿ hoordoms lasth vill Gudh ickie låtha bliffua ostraffat, Såsom vÿ see, huruledes han så hårdeligha ther offuer straffade Dauid *2 Reg: 12,*[2] thå han sÿndhade medh Bethsaba, huilket forskreckelighit Exempel æcktha mån skole offtha ahnsee och medh alffuar betenkia, på thett the sigh för[3] sådhana sÿndh teste better wackta måghe.

Thett tridie stÿcket är[4], att en Ecktaman skall elska sin hustru såsom sigh sielff, effter som Apostlanar[5] thet mongheste des giffua tilkienne och lärdt haffua. Men her är till merkiande, om huadh kierleck skrifften talar. Tÿ thett är en stoor åttskilnat emellan the ogudacktighas och gudfrucktighes kierleck. En ogudacktigh elskar så sina hustru, att han ickie gudz vilia vthan allenest[6] sitt eghit söker hoos henne, Therfore och sådhana kerleck ickie är en reen kierleek, vtan han är oreen, ther vthi huarken troo heller bestondighett vara kan. Ty så snartt som[7] thett är bortto, som then ogudacktighe söker hoos sin hustru, så är och then kierleken vttslocken.

Tuertt emooth anhseer en gudfructigh och from man inthet annatt när sin hustru än gudz bodh och vilia och for then saak skull allena, att hon aff Gudhi hans skapare och herre honom till hustru och hielperska giffuin är, holler han henne såsom en gudz gåffuo for gudz skull kåär och for öghonen och tagher så altt till godho, om en någhot är medh henne thett honom mislÿkade, såsom bristh på hennes fhågringh, fattigdom heller huadh annatt

---

[1] skola saknas i A.
[2] B: *2 Samuelis 12*, liksom vår bibel; Menius: *2 Reg. 12.*
[3] A: får.
[4] B: Till thett Tridie; Menius: Das dritte stuck ist.
[5] B: Apostlarne.
[6] B: att han allenast.
[7] som saknas i B.

wara kan for fheel, och låther sigh ther medh nöya, att han ther på är viß, att sådhana liffuerne, som han haffuer medh sina hustru är gudhi teckt och behageligit. Ther till medh tackar han honom och therfore aff altt hierta, att gudh honom genom sådhana medhell for syndh och skam så nådhelighe beuarar och begärar inthett meer en att gudh medh honom vti hans skröplighetet will haffua tholamodh och nådhelighe see genom fingher, huar thet och ickie altt gåår såå lika till medh honom, som thet sigh medh rette bordhe.

Thetta mena nu the helighe Apostlar, när the låra, att æckta månn skola elska theras hustrur i herranom, thet är for then skull, att the them aff herranom beskerdha och giffna ärho. Thet samma menar och Salomon *Prouerb: 18*, ther han sägher: Then som ena eckta hustru finner, han finner en godh tingh och fåår velsignelse aff herranom. Thet är, medh honom gånghe, huru thett kan, så är han dogh ther altidh viß vppå och frögdar sigh ther vidh, att sådhana hans stadge är Gudhi behageligh, och weeth i sanningh, att huad som helst han ther vthi effter gudz vilia gör och lidher, thett kan iu ickie komma honom till skadha, vtan mosthe vendhas honom till godho. Thee som nu vthi ena sådhana troo haffua hustrur, the ärho the samme, som effter S. Pauli råådh och lerdom haffua hustrur, lika som the hadhe them inthet, Ty the haffua them, elska them, boo när them och bruke them ickie emooth vtan effter gudz vilia och bodh.

Och vtaff thett, som her[1] sagdtt är, följer nu thett fierdhe styckett, som en from eckta man tilkommer, och är thetta, att han weeth, huru han rett och tilbörlig skall holla sin hustru, och är medh henne och holler henne myckitt till godho, Såsom S: Petrus formanar *1 Pet: 3:* J månn boor när hustrunar medh fornufftt och giffuer thet quinligha kärillet, såsom thett ther suaghast är, sina ähro,

[1] B: nu her.

såsom och medharffuinghom till liffzens nådh, på thett idra böner skola ickie bliffua forhindrade etc.

Thett år, S: pedher vill, att man skall medh quinfolk, som bådhe till krop och sinnet år suagertt, haffua tholamoodh och see genom fingher. Ty såsom the på kropsens weghna ickie formågha gåå i lika arbethe medh mennenar, haffua the ickie heller i sinnett till att såå fordragha och intorka altt, huadh them göres emooth. Man pleghar seya, och, som Jagh troor, thett haffuer sigh ochså well: Quinfolck haffua långtt håår och stackott sinne. Therfore skall mannen haffua then fornufftt medh sigh, att han medh sin hustru kan see ighenom fingher, når så behöffues, på thett dieffuulen icke skall få tilfelle till att vpueckia emellan them en stoor olycko medh tuedregtt och annatt.

Men man finner offta månghen, som år sielff så oskickeligh, att han inghen syzla, then honom tilkommer i huuset, kan retteligh bestella, och lickuell vill han all tingh[1] haffua såå tråådhrett aff hustrunne vttrettat och menar, att forsth han kan forfårligha bulra, suåria, bannas, hååradragha och slåå then arma hustruna och sådhan slåå altt sondher, som i husett år, så haffuer han lagtt åhro in och beuisth sin mandom. Tesse vore i sanningenne vell verdhe, att man och offuer them een gångh skickade en skarpan tucktemestare, som lårde them *Mores*, Jagh menar bödelen. Ty skrifften forbiudher klarligha sådhana rasery och omenniskeligit vesendhe *Eccle: 4*[2]*:* War ickie itt Leyon i titt huus och ickie grym emooth thitt huusfolck. Men huru en fornufftigh mann skal sigh haffua medh sin eckta hustru, ther om låse wy mongh Exempel i skrifftenne, synnerligha om Abraham, huru han såågh genom fingher medh syn hustru Sara och medh henne myckit leedh och intorkade thett och vndertidhen, endogh hon war bitter och fortråtzligh nogh, såsom når hon kom och klagade for honom på

[1] B: altidh; Menius: alles.

[2] B: *Syrach 4;* Menius: *Eccles: 4.*

Haghar, att hon war bliffuin tredsk och olydigh, ther aff att hon var vordhen haffuande, och veek alla skullena in på Abraham, lika som han hadhe thett altt vollett, och ther medh kastadhe honom fore, att han hadhe Haghar kårare ån henne, ther offuer gudh skulle wara Domare *etc. Gene: 16.* Sammalund ther effter, thå han mosthe latha samma Haghar (huilka dogh Sara hadhe sielff fått honom) bortt ifråå sigh samptt medh barnet Jsmaël, thet han medh henne åtth hadhe: *Gene: 21.* Och haffuer han vtan tuiffuell hollit henne myckit kåår, och besynnerligha effther han thå icke annat visthe, æn samma hans son Jsmael, effter Sara war ofrucktsam, skulle wardha hans arffuinghe. Ther aff man vell kan tenkia, huru ondtt thet mosth haffua giordtt honom såsom och Texten sågher: Thet ordhet behagadhe Abraham ganska illa for sin Son skull.

Men see huru han sigh vthi thenna suåra fallen skickade, huru fornuffteligha och vell han suaradhe ther han merckte, att Sara således war wredh och ångse. Han foor såå sagta och thogliga[1] åtth medh henne, som man faar medh itt råådhtt ågg, effter som plegar[2] såias. Sy, sade han medh thet forste, Tin tienarinna år vnder thitt woll, gör medh henne, såsom tigh synes. Ternesth, når thett nu ickie annars ville vara, æn att ther in mosthe wardha en åtskilnatt, effter the tuå hustruna icke kunde forlikas, folgdhe åther Abraham hennes wilie effter och lått fara them i Gudz nampn, bådhe Haghar och hennes Son[3]. Huru hadhe then frome mannen Abraham någhen tidh kunnet skickelighare hafft sigh i sådhana saak medh sin hustru. Nu år thett visth, att skrifften ickie forgeffues holler oß sådhan Exempel fore, vtan Gudh will, att wy skole haffuatt oß till kiennedom och rettelse såå well som hans boodh och skicka ther effter wårt liffuerne.

---

[1] B: troliga; MENIUS: behutsam.

[2] B: plågas.

[3] B tillägger: Jsmael.

Thett femthe stycket, som en from Ecta man tilkommer, är thett, att han genom sitt arbethe och forrååðh skall besöria hustru och barn medh kläde[1] och födho, huus och herberghe, *Item* them forsuara, beskydda och beskerma, Ty sådantt haffuer Gudh ochså budhit *Gene: 3,* ther han såger: wthi tins arbethes suett skall tu åtha thitt bröddh. Såå giffuer och Skrifften elies tilkienna, att mannen till thett samma besynnerligh är plicktigh, ther hon[2] såger: Thee tw man och quinno åra itt kööth, Men mannen är quinnones hoffuudh *Ephe: 5,* ther aff thå fölier, att mannenom lyka som hoffdena tilhörer besöria hustru och barn såsom sina lemmar medh klådhe och födho och altt annatt aff nödhenne.

Och haffua the Hedniske *Philosophi* och thetta lärdtt, att mannenom tilkommer inskaffa näringh i huusett och huadh elies behöffues. Men the haffua och i thetta stycket såå vell som i all annor flere fhelat i thett, som best är. Ty thett år snartt sagdtt, En husbondha skall skaffa sina hustru och barnom näringh, sådhant bör honom vell göra, men thett år ickie så strax vttrettat, wtan thett bedsta ståår en nu tilbaka och är thett, man weeth, huar thett skall taghas. Att man thå ther aff må någhot vetha såya, huar thett skall taghas, thett är rettha konsthen. Så will wy och ther om någhott tala. *Philosophi* lära och såya, att thett ståår vthi huars och eens skickelighett och förståndh, att han kommer till bröödh och bergningh, och grundha så alla sakena på menniskiors råådh och anslagh. Men the mosthe lickuell bekienna ther bredho widh, att alla menniskiors råådh och anslagh, the wara så behendighe som the kunna, platt intet hielpa, når gudh ickie vill giffuatt, så eller så giordtt. Efftther the haffua offtha sielffue seedtt och ther till hördtt, att thett haffuer fasth offtha och medh mångha wyse och forsightige men vthi dråpelighe saker fhelat och misgångett, och tuertth om

[1] A: klådho. [2] B: han.

monghom them, som intet annat haffuer warit än rett och slätt, haffuer thett lyckas ganska well.

Huru lärer thå then helghe skrifftt ther om? Nemligh alttså, hon biudher Mannenom, att han skall arbetha, så att honom huudh i handhom affuexer, och rinner om ansicktett, på thett han sigh och sitt huus nära måå, såsom Gudh sielffuer haffuer sagdtt: wthi thins anlethes suetth skall tu åtha titt brödh *Gen: 3.*[1] *Item 2 Corinth: 12:*[2] foreldrana skola samka barnomen godz, och[3] *Prouerb: 19:* huus och åghor erffuar[4] man aff foreldranar. Ty att endogh thett ordhet är sandtt, Att gudh allena giffuer allom födho, så giffuer han sådant ickie annars än genom thett sett och Medhel, som vanth är, Nemliga genom wortt arbethe. Therfore skole alle the, som i ecktastandh stadde ärho, haffua sådhana Gudz bodh for ögħonen och ihoghkomma, att Gudh vill thetta haffua aff them, att the medh sitt arbethe skola sökia theres æghen *Item* hustru och barns näringh, huar och en effter som Gudh honom kallat haffuer.

Dogh skall inghen wara så oforstondigh, att han for then skull tenckia ville, att hans skickelighet, flyth och arbethe föder honom och gören rykan. Ty sådant är en heednisk villfarilse. Ty såsom Gudh thet biudher, att man arbetha och genom arbetet sin näringh sökia skall, så forbiudher han och, att man skall settia sin fortröstningh på sitt arbethe, sigh ther på forlåtha, eller sigh ther aff beröma, lyka som thett wore altt aff hans håndher, ther medh han sigh och sina wårdnader närar,[5] Wtan att huar och en skall vettha, att thet är Gudz welsignelse offuan effter aff himmelen, ther aff wy födde och fordrade vardha, såsom wår herre Christus lärer *Matth: 6:* Söker först effter gudz ryke och thes rettferdighet, sedan skall edher alt annat tilfalla.[6]

---

[1] *Gen: 3* saknas i A.

[2] A och B: *2 Corinth: 7;* MENIUS: *2 Corint: 12.*

[3] B: *Item* och.

[4] B. arffuar.

[5] B: närer.

[6] Söker . . . tilfalla saknas i A.

Sådant är och foregiffuit *Gene: 3*, Ther gudh till Adam så sägher: forbannat wari Jordhen for thina skull. Tÿ ther medh giffs iu tilkienna, att vÿ ickie så platt medh wårtt arbethe skaffe oss näringh, wtan thett är Gudz nådheligha gåffuo och welsignelse. Tÿ haffuer thett sigh såå, att Gudh haffuer forbannath Jordena, såsom skrifften klarligha betÿghar, kan hon iu aff sigh sielff inghen fruckt wtan, som Gudh sadhe, ÿdhell thistell och Törne båra, Wÿ måghe arbethe och bruke henne så mÿckit som[1] wÿ vilie, medh mindre hon åther wardher aff Gudhi welsignatt. Sammaledes säger Gudh till Jsraels almoghe *Deut: 11:* Jagh vill giffua idhro lande regn i sinom tidh, årla[2] och seerla, att tu skallt inbärgha tina säädh, *Item Deut: 28:* herren skall öpna tigh sina godha håffuor i himmelen, att han giffuer tino landhe regn i sinom tidh, och han skall welsigna altt titt handha werck etc., huilket altt gåår ther vppå, att wÿ skole wetha, huar Gudh genom sin welsignelse ickie beskärar och skaffar oss näringh, att all wår rååådh, anslagh, skickelighet, forsigtighett, omsorgh, flÿth, mödho och arbethe är forlorat och fåfengtt, Och att thett retta sättet till att bekomma näringh är forlåtha sigh in påå Gudh och settia sin troo till honom, Såsom wor herre lärer *Matth: 6:* Söker forst effter Gudz rÿkie och hans[3] rettferdighett, så skall Jdher alt thetta tilfalla. Thet är, lärer forst haffua idhra troo till Gudh och forsee idher näringh aff honom, så wardher idhert arbethe frucktsamt och skaffar ider födho, Tÿ elies er thett en Hedniskt och platt ogudacktigh tingh, när en såå arbetar, lika som han[4] ther igenom allena och ickie genom Gudz welsignelse skulle bekomma sin näringh.

Therfore är thenna then rette konsten till att foruerffua brödh och bärgningh och vinna Rÿkedom, ickie att man allenasth ther om arbethar, vtan att man ther om

[1] som saknas i B. [2] B: arla.
[3] B: thes; N. T. af 1526 och 1541: hans.
[4] han saknas i A och B.

bedher och betroor Gudhj om dageligit brödh, thett är om allahandha timligha och lekamligh[1] nödtorfftt, och lårer sådant vnfåå lika som aff hans eghin handh. Men arbetha skole wÿ allenest for then skull, att Gudh haffuer så budhit och befalat, och ther bredho widh settia wår troo till honom, att han wardher oß giffuande wår födho, thett komme sedhan huru thett kan, antinghen genom wårtt samma arbethe eller annars såsom honom teckes. Här aff må tu betenkia, huadhan thett kommer, att mångher dagh och natth medh så[2] stoor mödho och arbethe, omsorgh och ångesth är vthi bergninghen, och är dogh alttsamans fåfengtt, han kommer inghen wågz[3] ther medh. Sådant gåår dogh visserligha ther aff, att then arme dåren[4] menar, att han skall sielffuer vttretta sakena, och kenner inghen sin Gudh, vthan plåghar sig så dagh vidh dagh medh sitt arbetande wtan troo. Ther medh giffuer och thå Gudh till sådantt troolösth och ogudeligit arbethe inghen welsignelse. Tÿ bliffuer och then arme gecken allestådes arm och wsell och kommer alrigh sofflet till brödhett.

Men huar thett kan æn enom sådhana undertidhen lÿckas, att han någhott slither tilhopa, så haffuer han lickuell inghen rett glådhi ther aff, Tÿ hans hierta hengher ther in till och tenker altidh wppå, huru mångh trötta stundh han ther offuer hafftt haffuer och ther alrigh låtet så gåå till, att han motte haffua någhor lusth heller glådi ther aff. Han rådes iu altidh, att thett[5] skall affgåå och minskas, ther offuer han åther sådhana slååp och dragh haffua mosthe eller och lÿdha hungher och nödh såsom tilforenne, Och huar han ån satte ther tusende låås fore och således forgömde sina åghor ickie allenest for the fremmande, wtan och for sigh sielff, hustru och barn, så att inghen skulle kommas widh brukat,[6] så kan han teste heller

[1] B: lekamliga.
[2] så saknas i B.
[3] A: våx.
[4] B: tu arme dåre.
[5] B: ther.
[6] B: att brukat.

ickie wara tillfridz, wtan haffuer iu altidh och i huario stunden[1] then fharan, att ty skall komma någhott ondtt widh, så att thett forfore[2] och forminskas. Ty effter thett är itt troolösth och ogudeligit hierta, kan thet alrigh någhen tidh giffua sigh till fridz, Såsom Gudh betyghar genom propheten *Esai: 57:* Thee ogudacktighe haffua inghen freedh.

Tuertt emooth, huilket hierta Gudz kendzlo[3] haffuer och är troghett, thett samma weeth forsth thett, att thett är vell forliktt och forenatt medh Gudh for Christi skull. Therfore effter thett ther vppå intet fortuifflar, såå betroor thett och honom om timeligha näringh och forseer sigh thett till Gudh, att han for Christi skull ickie heller låther thett någhott fattas till kroppen æn till sielenne. Ther medh acktar han thå på sitt arbethe i Gudz nampn, såsom honom är aff gudhi befalat, och låther så honom haffua ther vmsorgh fore, som näringhen haffuer vttloffuat och tillsagtt, och är medh till freedz, han giffue thett när och huru han vill. Ty huadh honom är aff nödhenne, thet moste han dogh bekomma, thett skee huru thett kan, een gångh heller flere, fåår man thett ickie medh skeppan, så fåår man thett medh skeedom, som man pleghar säya.

Wthi så måtto warder enom husbonda hans arbethe ickie tungtt, kommer letteligha till sin näringh, såsom Salomon sägher, *Prouerb: 10:* Herrans welsignelse gör en rykan vthan mödha, Och såsom thet vtan mödho varder foruerffuat, såå warder thett och vtan vmsorgh vppehollit, Ty Gudz ord (: vthi huilko them trognom theras daglige födho vttloffuadh och tilsagdtt är:) är them en fast och vell foruarat skattkammar och fatebur, så att inghen tiuff kan ther uth någhen tidh någhott stiela, ther ickie heller Rosth, maal, Eldh, vattn eller någrahanda olöcko[4] kan skadha göra, såsom Christus sägher *Matth: 6.*[5] Och ärho

[1] B: stund.
[2] B: förfores.
[3] B: kännedom.
[4] B: olycko.
[5] *Matth: 6* saknas i A.

tesse the samma, om huilka S: påuel sågher *2 Corinth: 6*, Att the intet haffua och lickuel al tingh ågha. Ty att endogh the fasth myckit haffua, så vetha the lickuell, att thett ickie år Euigtt vtan timelighit, giffua for then skull Gudhi i hendher och leggia ther inthet hierta wppå, vthan haffuat som the intet hadhe. Tuerth om, når the ån platt alzintet haffua, fortuiffla the inthet theß heller, wtan årho ther på fulluiße, att gudh ickie giffuer them offuer, effter han haffuer giffuit them sitt ordh, wthi huilko han ickie alleneſt dagligh fôdho wtan ochså altt thett, som till bådhe timeligit och Euigtt lyff år aff nôdhenne, rikeligha till att giffua vttloffuat och tilsagdtt haffuer. Widh samma ordh holla the sigh och årho ther vppå vthi gudz nampn till fredz.

VIII CAPVT.

Hwadh hustrunne besynnerligh tilkommer i boohagett.

Enne fromma, Gudfrucktigha och Christeligha Hustru och huusmodher år medh forsta æuen thett samma aff nôdhenne som och hennes husbondha, Nemligha att hon troor, then stadhge, som hon år och leffuer vthi, år en gudomelig stadhge, ther vthi gudh henne sielff forordinerat och skickat haffuer, att hon honom ther vthi effter hans ordh och vilia tiena skall, och alrigh annars tenkia, æn att altt, thett hon gôr och lidher effter gudz ordh och befolningh vthi samma hennes stadga, år vißerligha Gudhi wårom herra en ganska behageligh och tacknemligh tiensth. Hon skall och alrigh ther om tuiffla, vtan altidh thett forsee sigh till Gudh, att han vißeligha vthi samma hennes stadgha will wara henne bestondigh och hielpeligh ifrå allahanda nôdh och till all hennes werck och sysztlor,[1] som

[1] B: syzlor, troligen ändradt från sysztlor.

hon forehaffuer, giffua lycko och saligh framgångh, såsom han altt sådhant vthi sitt heligha och alzmectigha ordh tilsagtt och vttloffuat haffuer.

Thett andre, som hustrunne besynnerligh tilkommer, år, att hon skall födha och vpfostra barnn, Ty sådant år henne aff Gudhi serdeles befallat och vppålagdtt. Therfore skall hon thett fliteligha framfor alla andra skötha, Men effter thetta werckett år fast tungtt och mödhosamptt, så vill thet ickie heller ther medh wara nogh, att man haffuer sagtt, sådant kommer Hustrunne till, Wthan man mosthe ther bredo vidh omtala, huar vidh[1] thett fattigha, suagha quinfolket vthi sådhana besuåringh och farlighet sigh trösta och hielp sökia skola. Ty huar thett ickie wardher kunnigtt, ther mosthe man vthi sådhana mödho och arbethe fåå en ouilia och haath till thett heela standhet, Ja och well till Gudh sielff.

Men thenna år hennes tröstth, att hon ther vppå år full viß, forsth att Gudh haffuer lagdtt henne thenna mödhona vppå, Ternesth, att han sådhant ickie teß heller widh then meninghen giordtt haffuer, att han i såå måtto ville beuisa syn vredhe[2] och ouilia till sitt arme Creatur, lika som han inthet annat hade i sinnett ther medh en plågha och forderffua, wtan att hon weeth for fullo visso och sanningh och åuen genom sådhana sin werck och mödho år viß ther påå, att hon haffuer en nådigh Gudh och fadher i himmelen, huilken genom sådhana hennes mödho och arbethe ickie allenest inthet vill forderffua wtan myckit meer hielpa och trösta, Ja vpsettia henne till all årha och saligh göra, wilie wy och nu höra.

Thill thett forste år thett iu enne quinno en dråpeligh stoor trösth och glådie vthi alla hennes vedermödho och farligheett, then hon allestedes, men synnerligh vti barnsbyrdenne, lydha mosthe, når hon hörer, att gudh sielffuer

[1] B: widh huadh.

[2] A: vredho.

bekienner sigh ther till och sägher, att han är then samme, som henne skaffar och skickar, thett skall man vÿtha honom och inghom andhrom. Tÿ så[1] sägher han *Gen: 3*[2]: Jagh skall fää tigh mÿckin wedermödho, thå tu afflatt haffuer; tu skall födha tin[3] barn medh suedha. Tÿ her aff kan man iu vißeligha fornimma, effter Gudh är then som sådana bekÿmber och widermödho sielffuer tilskickar, att allasaman then iemren kan ickie större wardha, æn som sielffuer gud henne skaffar.

Men her tenker menniskonnes blindha och troolösa fornufftt: Thetta är en slett tröst? Eller skulle Jagh ther aff sää fasth trösta och frögda migh, att gudh sää hårt och iemmerligha plåghar migh? Jagh ville mÿckit heller, huar thett endeligha mosthe wara, att een menniskia eller någhot annatt Creatur plåghade migh än Gudh, Tÿ iag motte thå någhor rääådh finna ther emooth, eller huar inthet hielpa ville, sää wore lickuell enne menniskios vredhe dregeligare æn gudz wredhe[4], Tÿ thett är iu en forskreckeligh tingh att falla i leffuandes Gudz[5] hender etc.

Men till sädhana menniskeligh[6] grunkan och mistanka onda skall så suaras: Thett är iu sandtt, att sÿndh är på ferdhe, for huilka skull straff och plågha fölia mosthe, såsom skrifften betÿghar. Tÿ ther inghen skull är, ther är och inghen plicktt, men see tu well till och giff granna acktt wppå, huru Gudh her straffar, så mosthe tu i sanningen tigh ther widh meera frögda æn forfära, sää att thenne lekamlige bekÿmmeren, verck och wedermödho warder i titt hierta en rett sanskÿlligh och himmelsk frögdh, och skulle tu en ther vthi bliffua och settia liffuett till.

Qwinnones Sÿndh och olÿdno hadhe well fortienth itt fasth större och forfärlighare straff, huilket ickie påå en tidh hadhe gått offuer kroppen allena, wtan offuer krop och

---

[1] så saknas i B.
[2] *Gen: 3* saknas i A.
[3] B: titt.
[4] B: willies wrede.
[5] B: Guds wredes.
[6] B: menniskiors.

siell till Euigh tidh, nemligha teß Euigha dödzens krafftt. Tÿ medh itt sådant straff hadhe Gudh Mannen och Quinnone hotat, *Gene: 2:* Huilken daghen[1] i æthen aff kundskapsens[2] trååådh, thå skolen i död. Huar nu gudh tigh vth på thenna banen förde, såå motte tu well seÿa och klagha, att thett hadhe meera forfärilse med sigh æn tröſth. Man pleghar såia om thetta timelighe och lekamligha liffuett, att thett är en falke, een ådla och liuffligh tingh, Så att huadh[3] man elies ågher i werdenne therfore fara låther. Men huru mÿckit ådlare är thett andeligha och Euigha liffuett, bådhe kropsens och Sielennes? Huadh skulle thett wara, som en ickie mÿckit heller göra och lidha motte, æn thet misthe? Tÿ när tu seer på skrifftena, så finner tu well, huru suårligha the arma menniskiona Adam och Eua wore forskreckte, när the effter offuerträdelsen hörde Gudz röſth och ville göma sigh bortt vndhan hans ansichte baak om trään. Huadh menar tu, att ther medh haffuer waritt någhott skemptt, thå Adam sadhe: Ah Herre, Jagh hörde tina röſth och frucktade? Tÿ thee bådhen visthe ickie annars, æn att the strax skulle nedh och for Gudz ansichte död Euinnerligha. Therfore så snartt the finghe höra, att the skulle wardha bättre, gladdes the och tackade Gudh aff altt hiertha, att the thetta stora welkorett måtte niutha, Och en så dråpeligh summo wardtt vpgiffuen vthi så ringha wedergell.

Nu ärho iu Wÿ vthi samma skullenne som wåra forsta foreldrar Adam och Heua och mosthe for then skull ventha samma straff, eller mosthe och wÿ genom samma medhell som the ther ifråå forloesade wardha. Therfore huar vÿ vilie vnduika then Euigha dödhen, som vÿ medh wåra sÿnder fortienth haffua, så måghe wÿ och well thenna timeliga vedermödho tagha till godho och ther till aff hiertans grundh tacka och loffua Gudh i Euighetenne, att han är så barmhertigh och nådheligh och en så gråse=

---

[1] B: dagh. [2] kundskapsens saknas i A. [3] B: huar.

ligh suår och forskreckeligh theß Euigha fordömelsens iemmer och plågho vthi en såå ringha, lÿdeligha, lekamliga och timeligha tucktan foruandlat haffuer.

Her på går nu thett S. Paulus sågher om quinnona *I Timoth: 2:* The wardha salighe genom barnsbÿrden, om the bliffua i troonne. Tÿ såsom han lithet tilforenne scriffuit haffuer, att Quinnone ickie skulle vppenbarligha i församblingenne låra och ickie rådha offuer mennenar, vthan låra i stilhett och wara mennenar vnderdånighe, effter mannen for en quinnan skapat war, och ickie mannen wthan quinnan bleff bedraghen och kom offuerträdelsen åstadh, Att thå thett arma quinfolket ickie till euentÿrs skulle fortuiffla och tenkia, att the iblandh all Creatur årho the vslasta, som thå allestedes och i alla måtto forhaffda och fortrÿckta wardha, Therföre sätter S: Paulus then tröstena strax ther effter och sågher, att the ickie århe for then skull vslasth och theste ælendigare, vthan the wardha och såå vell salighe som andhra, genom barsbÿrdena[1] i troonne.

Men huadh skall man såia her till? Wardha the salighe, som barn födha, huar komma thå the andhra, som inghe barn födha? Ja, huartt faar thå heela Euangelium, som sågher then som troor och ickie then, som barn födher eller ellies någhot annat gör, skall vardha saligh? Eller åra flere wåghar till salighetenne ån Christus, Huilken om sigh sielff sågher *Joh: 14:* Jagh år uåghen, inghen kommer till fadren vtan genom migh? Hör thå tu ther till och merck, huadh och huru skrifften talar ther om, Tÿ then helighe andhe år ickie så glömsker, att han talar emooth sigh sielff, såsom wÿ menniskiorna offta göra.

Till thett forsta, thett skrifften alleståðes lårer och prediker, att man genom troona allena vardher from for Gudh och saligh, thett mosthe så bliffua fasth och orörligit for alla menniskior, ånglar och diefflar i Euighetenne. Tÿ lika uisth, som vÿ aff then ene Adam allesaman, Mån och

[1] B: barnsbÿrdena.

quinnor, vnghe och gamble, Herrar och tienarer, Judhar och Heedningar och in summa, så månghe, som hÿth till verdenne kompne århо, årom vthi wår natur sÿndare och fordömde, Så mosthe wÿ och allesaman, Månn och quinnor och huadh som helst vÿ iblandh oß for nampn haffue, genom then ena Wår Herre och frelsare Jesum Christum i Troonne fåå Sÿndernes forlåtilse och for Gudhi froma och saligha wardha; och wardher ingho menniskio i heela werdenne någhot annatt medhell forestelt och giffuit till att fåå sÿndernes forlåtilse och rettferdighett for Gudh en thenna troon på Christum, hon göre och lidhe huadh hon will eller någhon tidh formå. Thett betÿghar skrifften och sÿnnerligh S: påuel *Rom: 3*[1], Ther han sågher: The haffua alle sÿndhatt och haffua inthett beröma sigh aff in for gudi Och wardha rettferdighe wtan forskÿllan aff hans nådh, genom then forlosningh, som i christo Jesu skedd år. *Item Galat: 3:* J åren alle gudz barn genom Jesu christi troo, Tÿ j som döpte åren, haffuen iklädtt idher Christum. Her år ickie Jude eller Greek, eeghen eller frÿ, man eller quinna, alle åren j i Christo Jesu etc. Terfore skall platt inghen forståå eller såÿa, att annat huartt födha barn eller elies någhott werck, thet skine såå heligtt som thett någhen tidh kann, borttagher sÿndher, gör en rettferdigh och saligh for Gudh, foruthan then Euigha troon på Jesum Christum, såsom nu sagdtt år. Tÿ så åra och Adam och Eua i troonne quitte vidh theras sÿndher, frome for Gudh och salighe wordne och, genom ingahanda werck eller fortiensth.

Till thett andhra. Men skrifften skall widh then meninghen ochså forstånden wardha, att Gudh allom them, som genom troona påå Christum Jesum haffua fått sÿndernars forlåtilse och for Gudi åre vordne rettferdighe, giffuer huariom och enom effter hans ståndh, kallelse och wesendhe hans eghna och sÿnnerliga befolningh, ther vthi

[1] B: besynnerligh S. Påuel till Rom 3.

han sådhana sina troo öffua och vttloffuade salugheten in till then tidhen, som han foresat och bestempt haffuer, forbydha skall.[1] Altså haffue wy allesaman, thett wara sigh Biscopar, offuerheett, huusfådher, Barn, tienestefolck och huadh vy måghe haffua for nampn[2], enahandha troo på Christum, genom huilka vy fåå syndernes forlåtilse, rettferdighet for Gudh och Euinnerligh salighett wtan åtskillnatt, så then ena som then andhra, och haffuer dogh lickuell huar och en aff oß effter sitt standh och embethe sin synnerliga befolningh, ther vthi han sina troo öffua skall for Gudhi: En Biscop medh studerningh och prædikan, Offuerheten medh regerandhe, En huusbonde medh arbete, Barn medh lydno emooth foreldranar, Gårdzfolck med lydno och tiensth etc. Såsom wy om mannen tilforenne sagdtt haffue och om andhra flere her effter seya wilie.

Såsom nu all thesse standh, som vy nu huart effter annat fortelie, haffua huart sina synnerliga befolningh aff Gudhi, ickie widh then meningh, lika som samma standh eller sådhana werck kunna aff sigh sielff göra någhon salígh, wtan att huar och en skall vthi itt såådhana standh fortöffua salighetena, som genom Christum vttloffuat år, och wara viß ther vppå, att han år vthi en sådhana stadhga, ther han kan tiena och täckias Gudhi, Så will och Apostelen hår haffua sagdtt, att en quinna skall troo, att Gudh år henne nådeligh och barmhertigh och haffuer for Christi skull forlåtit henne alla hennes syndher, will och giffua henne then Euigha saligheten, och ther på alrigh tuiffla, att såsom Gudh vttloffuat, och hoon sigh till honom forseedtt haffuer, så varder han medh henne visseligha handlandes och alrigh dragandes sina nådh ifrå henne. Men breedho widh een sådhana troo, huilka hoon allmenneligha haffuer medh alla gudz helghon, år thenna hennes synnerligha befolningh, ther vthi hon skall öffua sin troo och forbydha then Euogha saligheten. Att hon

---

[1] A och B: skola. [2] B: ett nampn.

födher barn, Ther medh skall hon haffua tilskaffa och Gudh sin herra till tacka.tiena, wara och[1] teslikes her på viß, att Gudh skall giffua henne lycko och vthi alla hennes nödh meckteligha[2] hielpa. Så mödhosamptt och farlighitt, som thett nu[3] år medh een quinno, når hon barn båra, födha, nåra och wpfostra skall, så tröstteligit och myckit tröstteligare år och thett, att hon forvisso weeth, att sådhana mödho år Gudz werck och kommer platt ifrå inghom andhrom æn honom och kan ickie suårare wara eller wardha, æn gudh will.

Till thett andhra, att hon vthi alla sådhana sina mödho, werck och suedha kan forsee sigh till Gudh lika som till sin gunstighe och mildha fadher all nådh, kerleck och trooheett och weeth for sanningh, att så lenghe hon ståår vthi en sådhana troo, år hon stadd vthi en helsosam och gudhomeligh stadhga, vthi huilkom henne alrigh kan till then Euigha saligheten mislyckas. Men hoo kan thenna stora och mecktigha tröstena medh ordhom någhon tydh fatta och vttala? Man lårer her retteligha, huadh Salomon haffuer hafft for ögħon och huru han haffuer seedtt på Ecktastandh[4], når han sågher: Huilken som finner en hustrv, han finner en godh tingh och skall fåå welsignelse aff Herranom, *Proverb: 18*[5], Och huar han elies på någhor annor rum loffuar och pryſar æcktenskapet. Her skall man och ihoghkomma, huru fåuitzkligha, wronghuisligha och affuogtt påuans hoop, presther, munkar och nunnor haffua sakena fore, når the roosa och beröma sitt standh for thett alra degeligasta, helgesta och herligaste, att the skenbarligh om andelighit leffuerne så tala och döma som en steenblindher om fhergona. Ty endogh the om Gudh och Gudz tienst myckit haffua till att waska och bladra, så finnes lickuell iblandh them så mångha otaligha (:som the

---

[1] B: ochså.
[2] B: merckeligha.
[3] nu saknas i B.
[4] B: Åchtastandet.
[5] *Proverb: 18* saknas i A.

åro ickie the endeste:), som i alla sina liffzdaghar någhott rett andeligit werck ickie[1] haffuer forsökt. Ja, huru skulle the och kunna forsökiat, effter the åro vthi itt sådhana standh och föra itt sådhana leffuerne, påå huilket the vthi heele Skrifftenne ickie en bookstaaff eller titell till någhra gudz befolningh ther om vndfångit haffua?

Tÿ sågh dogh, huaresth the haffua itt sådantt ordh i skrifftenne for sigh, som thetta år: Quinnan warder saligh genom barnsbÿrdone[2] i Troonne? Therfore år thett medh altt theres vesendhe, såsom S. paulus sågher *Titum 1:* The såia vell, att the kenna Gudh, men the nekat medh gerningerna, effter the århο stÿggelse for Gudh och olÿdighe och till alla godha gerninghar odughlighe.

Therfore skulle[3] the skamlösa menniskior, som ecktenskapet såå ringha ackta lÿka som thett ickie wore werdtt, att theras onaskelighe Munkerÿ[4] och suineska Clerkerÿ ther medh skulle wara bekÿmbrath, Therfore måghe thee well haffua tandh for tungho och stingha theras pipa i secken, effter the dogh, når lenghe och granneligha lethat år, ickie annatt finna, thet the ther wthi forskaffa kunne æn thett allenasth, att thett år itt mödhosamptt och oroligbit liffuerne. For then skull tenkia the och strax, att thett wara sÿndh och skam, att itt sådant heligtt folck medh itt fåå oreenth och sleemtt tingh (: såsom the tenkia ecktenskapet år:) skulle haffua tilskaffa.

Men Jagh thorr rååδha them, så heligha som the låthas vara, att the haffua slÿcktt fordraagh och skona åthminsto sielffuom sigh, huar the ickie wilia skona andhrom i sakenne, på thett att the ickie genom then alzmectiga Gudomligha sanninghen, huilka the så offuerdådeligh emooth falla och suådha, engångh hårdeliga och suår-

[1] Negationen saknas i både A och B.

[2] Kustod. Första ordet på nästa sida: barnsborden (skriffel för: barnsbörden); B: barnsbÿrdena.

[3] B: skola. [4] A: Mÿnkerÿ.

ligha wardha nefffte. Tÿ theras lögn är alla reedho så wppenbaar och for huar man j liuset kommin, att them inghen wthan theras wederlikar troo kan. Therfore så lätth them man swädha och liugha så myckit them lösther ickie allenest Ecktenskapet medh tefs werck, wtan ochså alla andhra Gudz ordninghar, medhan the inthet annatt kunna. Wÿ läthe ofs ther medh nöÿe, att then helghe skrifftt sådhana wår staddga loffuar och prÿsar och the werck, for huar skull han är sticktat och insatt, kallar heligh, godh och gudhi behageligh, som wÿ her om barnbÿrden och elies om annor flere höre.

Thett tridie, som enne Eckta hustru tilkommer, är, att hoon weeth, huru hoon sigh skicka och holla skall emooth sin man. Och lärer then helghe skrifftt thet i forstenne, att en from hustru skall wara sinom man lÿdigh och vnderdånigh, såsom Gudh seelffuer budhit haffuer *Gene: 3:*[1] Tu skall wara tinom man wndergiffuin, och han skall wara tin herre, Och Apostlanar sedhan ÿterlighare lärdtt haffua, att hustrunar skola wara theres månn wnderdånighe, lika som herranom, Tÿ sådant teckies Gudhi vell, och wardha heligha quinnor i skrifftenne, lika som[2] for en sÿnnerligh dÿgdh prÿsadhe, såsom vÿ see S: petrus indragher Sare Exempell, androm gudelighom och fromom quinnom till Exempell och effterdömelse, *I pett: 3,* Och prisar henne therfore, att hon war Abraham sinom herra vnderdånigh och kalladhe honom Herra.

Till thett andhra skall en hustru wara emooth sinom man ickie allenesth lÿdigh och wnderdånigh, wtan ochså emoth honom och andhrom sidhugh och, såsom S: petrus lärer, en sachttmodigh och stilla andha. Tÿ thenna är den alra herligaste och ædlaste prÿdninghen, som en quinna någhon tidh haffua kan, ther medh hon ickie allenest sinom man, wthan och så heela huusett, Ja en heell stadh är till hedher och ärha, såsom Salomon sågher *Prouerb: 12:* Thenn quinno haffuer ÿnnesth, som åhro beuarar. Therpå see Exempell.

[1] A och B: *Gene: 5.* [2] B: såsom.

Wy låse *1 Reg: 25*[1] om Abigail, Nabals hustru, huilken itt stoorth ofall ifrån sin mann och heela huuset medh sin dygdh och ynnesth affskaffade, når hon genom sitt blidha och fornufftigha taall stilthe[2] Dauidz wredhe[3], huilken sigh hadhe foresatt, att han heela Nabals huus forgóra ville, Så att man well må såya thett wara skeedtt genom thenna quinnona, som Salomon sågher *prouerb: 14:* Genom vysa quinnor warder huusett vpbygdtt.

Tuerth emooth, ther wanartigha, eensinnadhe och rumoreska quinnor åra, ther kan en aff them medh sitt galna och wrångha sinne så myckit ondtt åstadh komma, att et heelt huus, Ja en heell stadh och landh thett omgeldha mosthe, såsom vy see medh Jezabell *3 Reg: 21*[4], Huilken så iemmerligha låth wmgrypa och forgóra Naboth, therfore att han ickie ville selia Achab sin wyngårdh, och ther medh en sådhana iemmer åstadh kom, att konunghen Achab sielff och hans heela huus wardtt ther offuer i grundh vtthrotat, såsom scriffues *4 Reg: 9 et 10*[5]. Thetta lårer Salomon och *prouerb. 14:* En galen quinna brythet huusett nedh medh sina åtthåffuor, och *11 cap.:* En deieligh quinna wthan tuchtt år lika som en soo medh itt gyllenne span på nåsonne.

Till thett tridie skall och en hustru haffua sin man kåår och stella sigh wenligha och blideligha emooth honom. Dogh skall thett her ickie forgåtit wardha, att en christen hustru vthi thenna kierleeken och troheten, som hon haffuer till sin eckta man, skall alramesth see till Gudz ordh och vilia och for then skull haffua stórsta kierleken till sin man, att han år henne aff Gudhi giffuin och tilfoghat, ehuadh han heller år tåck eller otåck, ryk eller fattigh, såsom her tilforenne år sagdtt om mannen. Ty huar sådhant ickie betencktt och[6] anseedtt wardher, thå bliffuer ickie stoor

[1] B: liksom i vår Bibel: *1 Samuelis 25;* Menius: *1 Reg: 25.*
[2] A: stelthe. [3] I A tyckes wredhe hafva ändrats till wredho.
[4] B: *1 Konungaboken 31;* Menius: *3 Reg: 21.*
[5] B: liksom i vår Bibel: *2 Konungaboken 9* och *10 Cap.*
[6] B: eller.

åtskillnat emellan Hedniskt Ecktenskap och Christett. Och att ehuru her medh gåå kan, och på huilka sidhona thett bår, Så kan man dogh her vthi ickie drabba rett medhell. Tÿ skall her wara kerleek, som år såå alztinges kôttzligh, kommer thett och till osemio och ouilia, så bliffuer ther aff en Euigh iemmer, then huarken ståår till rådha eller hielpa. Therfore lårer S: Paulus, att then ene eckta makan skall så haffua then andhra, lika som han[1] inthet hadhen. Sålledes kan man thå finna på retta måttett.

Thett fierdhe stÿcket, som en from hustru tilkommer år, att hon skall wara en godh booquinna, såå att hon, ehuadh Gudh genom manzens arbethe eller elies beskårer, holler thett tilhopa, att thett ickie onÿtteligha eller vanwÿrdez forfaars eller forskingras. Tÿ ther gåår ickie mÿckit well till j boohaghett, huar en man een sådhana hustru haffuer, som snarare forfaar en ôre eller tuå, en man[2] kan foruerffua en peningh. Ther som thett år lika stoor prÿs werdtt foruara och foruerffua, såå år och en rettsinnigh och redheligh hustru, som boohaghett well foreståår och samman holler, ickie mindre åro och prÿß verdh en husbonden, som indragher och foruerffuar.

Salomon sågher *prouerb: 14:* Genom wÿsa quinnor varder husett wpbÿgdtt, men en galen brÿther thett nedh medh sina åthåffuor. Thett år och santt och allestedes såå skeenbarligha for ôghonen, att ther om skall behôffua ickie mÿckitt såias. Therfore befaller och S: paulus, *Titum 2,* Att en quinno skall wara husacktigh och fliteligh ackta sina heemsÿßlor, Tÿ thett ståår enne quinno ganska illa, offta lôpa i bÿn till grannar eller någrannar till att hôra heller fôra tidhende. Tÿ ther igenom warder ickie allenest boohagett forsumat heema, wtan ther kommer och[3] elies mÿckit ondt aff, Tÿ thett hendher siellan annars ther sådant fåfengtt quinfolck således komma tilhopa, att the

---

[1] han saknas i A. [2] B: mannen.
[3] och saknas i B.

ickie någhot ondtt brÿggia och in någhen olÿcko komma till wågha.

Ja, the Gambla Heedningar haffua foordom och thetta befunnett. Therfore haffua the ordinerat, att iblandh theres hustrur och quinfolck en ganska herligh och loffligh disciplin och[1] tucktt mosthe almenth hollen wardha. Men thenna dÿgden, att en from hustru skall ackta och sÿtha sitt huus, haffua the ickie allenest låtitt skriffua och låra, wtan ochså forfattat thet i målningh och beláthe, såå att man altidh skulle haffuat for óghonen och alrigh forgåtat. Och haffuer thet warit såå målatt, att fru Wenus haffuer ståndhet på en skólpaddo, ther medh the haffúa welat latha forståå, att lÿka visth som skólpadden alrigh skils vidh sitt huus, så skall och en from erligh hustru alstådes och wthan åtheruendho ackta på huuset och huadh ther vthi år, så att thett kan bliffua foruarat. Och her medh holler Jagh wara nogh sagdtt aff thett, enne froma hustru tilkommer. Will for then skull och nu ther om låra, som både man och quinno tilhórer wti itt christeligit booholdh.

IX Capvt.

Huru man skall wpfostra Barnn.

Endogh hår tilforenne i thett siette Capittel, ther man foregaff, huar på husholningh grundhas skall, eendels och nåsthan nogh år sagdtt, huru barn skall wardha wpfostratt, lickuell kråffuer ordninghen, att ther om någhott ÿterlighare skall talat wardha.

Och år tilforenne sagdtt, att huusholl år allena for then saak skull aff Gudhi forordineratt och insatt, att man barn fódha och tuckteligha wpfostra skall, och att ther vthi ståår ickie allenesth huars och eens huus, wtan och såå

[1] B: och så.

heela stadz och landz beståndh och forderff. Ty will man nu inthet synnerligit tala, lickuel, att man thett wthi thenna sakenne lika som thet fornemligaste betenkia och bemerkia skall, syntes ther om och någhott röra.

Ty ther på år iu intet tuifflandhe, att lika som man aff wngha kalffuar kóór och oxar, aff fholar skóna hesthar wpfostrar och aff små telningher beredher sigh skóna trää, så mosthe man och aff barnom och ynglinghom vpfóódha forstondigha och håffua månn.

Then som nu will well wpfóódha sitt barn, så att han sielff må haffua ther hedher aff[1] och andhra badhe fróghdh och froma, han skall forsth taghat så fóre, att han lårer thett fruckta gudh, thett år, Han lårer sitt barn, att thett altidh haffuer sins Gudz och skapares bodh for óghon, lårer medh all flyth retta sitt liffuerne ther effther och alffuarligha fruckta for Gudz wredhe och strengia Doom. Ty så lårer och Salomon, at man góra skall, *prouerb: 1:* Herrans frucktan år begynnelsen till visheten.

Sedhan skall man låra barnen, att the settia troo till Gudh, forsee sigh altt gott till honom och bidia honom om all then deel, som the haffua behooff. *Item*, att the ickie allenesth bidia for theras wtan och for heela menighetennes nóódtorfftt, Teslikes och tackar honom for alla hans welgerninghar. Ty barnabóón år Gudhi ganska myckit tacknemligh, huilken han och wthan tuiffuell hórer, effther han haffuer them loffuatt, att han will wara theres Gudh, beskyddare och beskermare och hórer gerna theres loff, såsom then *8 psal:* sågher: Wtaff wnghe barns och speneбarns mun haffuer tu wprettat tigh loff.

Och skola foreldranar ther till driffua medh them Gudz bodh och allestådes óffua them ther wthi. Ty så sågher Herren, *Deuth: 6:* Thenna ordh, som Jagh biudher tigh idagh, skall tu leggia på hiertat och skall skierpa them tinom barnom och ther om tala, når tu sitter i titt huus och gåår

---

[1] B: haffua hedher håraff.

på wåghen etc. *Item* sågher S. paulus *Ephe: 6:* wpfödher barnen medh tucktt och formaningh till Herran. Wnghan lårer och Gammal beholler, såsom och Salomon betÿghar, *prouerb: 22:* Såsom man wån it barn, så låther thet ther ickie aff, thå thett gammaltt bliffuer, thet år, Wardher vngdomen vthi Gudz kendzlo wnderuisth och wpfödtt, så bliffuer han och ther wthi fasth i åldherdomen, Tÿ huar sådhant icke skeer med the wngha, så år thett forlorat werck, når man bliffuer gammall. Thett år ickie gott (:pleghar man såÿa:) låra gammall hundh kutha. Och huar man skall thå alraforsth plantha itt tråå, når thett år gammalt wordet, thå fægnar[1] man alrigh then frucktt, som ther aff kommer.

Till thet andhra will wara aff nödhenne till barnatuchtt och sedher, att man holler them till schola och låther them studera. Tÿ effter thett Gudh inghom giffuer kundskap om sigh annars ån genom then helgha skrifftz medhell, så mosthe man iu haffua folck, som studera, prædika och elies tiena kunne. Huadh wille och elies wardha aff på werdenne for it iemmerligit och elendha wåsendhe?

Men man må well her wndra på werdennes blindhett och galenskap, medh huilken hon sigh groffueligha[2] bemerkia låther. Ja hoo hadhe thett kunnat någhen tidh troodtt, att så plat inghen år på werdenne, som någhot sköther om Gudh, huar man hadhe ickie så skenbarligha for öghonen? J ett skiffthe pleghade man såÿa, Huar någhen lått sitt barn wardha præsth, munck eller nunno, att han offradhe thett Gudhi, Endogh når man will rett och sanninghen såÿa, offrades the ingelund Gudhi, wtan theres eghen buuk. Tÿ huar haffuer man någhen tidh funnit en, som for andhro orsaaker haffuer låtit sitt barn varda præsth, munck eller nunno en for thenna allena, att thet skulle wardha well forseedtt och haffua frÿdtt brödh. Man haffuer iu allestedes seedtt effter then bedsta

[1] B: fågnar. [2] B: gruffeliga.

och feteste prebenda och effter the rikesta och herligaste clöestren, och ickie effter ther armesta folckett war och alramesth præstatiensth hadhe behoff. Och endogh man en nu finner rååådh till att forgÿlla och sletta sakena, såå är thetta lickuell klara och wppenbara sanningena.

Tÿ thett är iu for öghonen (:effther thet bethen är wordin någhot lithet skarpare och snåffre, ån almenth waant år:), att inghen nu finnes meer, som for Gudh och menighe manz besta skull will holla sitt barnn till Schola och låtha komma till kyrkiotienesten, Och skall widh thetta settet snartt så fierran komma, att mongha kÿrkior, Socknar skola bliffua sittiandes wthan presth, predikan och Sacrament, och ther medh aldeles en wildh, ogudacktigh och heednisk werdh wpuexa, huilket en så iemmerligh och gråseligh tingh är, att en from Christen tusendhe sinnom heller skulle see, att hans barn for hans anseendes öghon wordhet genom stungett, en thett wthi sådhana it våsende leffua skulle. Therfore må en nu well och medh godh skåål såÿa, att han offrar sit barn Gudhi, når han holler thett till Schola, effther bekÿmbren och wmsorghen will wardha större æn wanth år, och lönen mindre, Ja, aff thenna wronguisa och otacksamma verden neantinghen alzinghen eller och ondh, Endogh en Christhen troghen[1] menniskia ickie skall ther på tuiffla, att Gudh ickie låther sina tienare obesökte wardha och ickie heller then ogudacktigha hopen ostraffat. Dogh mosthe nu så bliffua.

Men huadh vndher år thett, att verden effter fordoldha, hemliga och guddomligha saker ickie stortt fråghar? Såsom christen lerdom år en hemligh lårdom och menniskeligh fornufftt mÿkit for högh, Gör han dogh thett samma vthi sina verdzliga saker, huilka han haffuer for öghonen, och medh huilka[2] han daghligh omgåår, så att huar och[3] well må såya och merkia, huar her medh ickie warder annorlundh foretagit, att och vthi werdzligha saker

[1] B: Christtrogen.
[2] A: huilkar.
[3] och saknas i B.

vill fólia en dråpeligh och oboteligh skadha. Tÿ man studerer nu nesthan ickie stoortt meer vthi andhra godha och nödtorfftigha saker och konsther en i then heligha skrifft. Nu år thett iu wisth, skall verden lengher ståå, så mosthe hon iu haffua folck, som Regementet foordra och wppeholla skal.

Therfore, huilken fadher sina barne[1] wnner gott och år wÿß, han tenkie till låtat studera, thett wari sigh antinghen i then Helgha skrifftt, i Laaghen, låkedom eller andhra åhrligha och godha konsther, och tÿckie ickie wara tungtt, huadh thett en någhott wil kostha, och några dårar kunna finnas, som ther aff góra spott, spe[2] och Gabberj. Thet skall dogh medh tidhen medh Gudz hielp lósa sigh och bettala bådhe omkosth och annatt.

Till thett tridie skola foreldranar ickie wara for mÿckitt óme på theras barnn och giffua them for longhan tómen, att the ickie wardha sielffzuórdinghar och forackta foreldranar. Tÿ ther igenom komma the, når better framlÿdher, påå stórre och skadelighare lasther och vånias ther till i theres vngdom på foreldra och scholemestare, att the i ålderdomen och forackta offuerhetena, och wardher intet annat ther aff ån en hoop villsinthe, offuerdådighe, oforuågne, oproriske och skadelighe trålinghar och skalckar, såsom man må see på Absalon[3] och andhra ondh barn, aff huilka foreldranar, Ja offtha itt heeltt landh haffuer bådhe skam och skadha.

Terfore haffuer Salomon offta och ganska fliteliga lerdtt, att man skall holla barnen widh agha och ickie spara rÿset, når så behóffues. Tÿ han sågher, *prouerb: 13:* Then sitt rÿß spar, han hathar barnett, Men then, som thett kårtt haffuer, han nåpser thett i tidh. Och holler Skrifften till Exempell och formaningh oß fore, Huadh medh Presthenom Heli och hans sóner ther offuer skedde, att the wore sielffzuollighe och sinom fadher olÿdighe, och han for

[1] B: sine kåre barn. [2] spe saknas i A. [3] B: Absalon; 1541 års Bibel 2 Sam. kap, 14, 15 etc.: Absalom.

blòóth och flaath for them. Tÿ thett kom them omsidher till skadha och forderff, såsom scriffuit står *1 Reg: 2*[1]. Dogh skall barnaagha haffua sitt retta mååth och ickie wara for hårdh och Tÿrannisk, wthan faderligh. Såsom Salomon sågher, *Prouerb. 19:* Tuckta titt barn medhen någhot hopp år, men lått ickie tina siell draghas till att dòdha honom, Tÿ stoor harm gòr skadha, therfore låth honom lòòs, så kan tu meera tuckta honom. *Item Colloss: 3, 21*[2]: J fådher reether ickie Jdher barnn, på thett the ickie skola wardha kleenmodighe.

Om itt sådhant hardtt straff låse wÿ itt Exempell i Tito Liuio om en Romersk råådh herre benemd Lucius Manlius, Then samme, når the Romare låghо en tidh i markenne emoth theras fiendhar the latiner, bòdh han påå råådzens wegna, widh hògsta lÿdno, att inghen wthan widhare befolningh i saakenne skulle giffua sigh till mångelz medh fienderne. Nu begaff sigh, att en Hòffuitzman vtaff fiendernars låghre gaff sigh fram och bòdh allom, som wore i the Romerskars låghro, trådz och sadhe, Huar någhor wore såå beleuat och Lustigh aff sigh, att han thorde forsòkiat, han giffue sigh vth till honom i markenne, ther ville han vågha medh honom itt fall ther wppå, att huilken aff them låghe wndher, hans folck skulle haffua tappatt och thens andhras vunnett stridhena. Sådhana hogmodh och trotzan fortròòth forberòrda Rådhherras Lucÿ Son, gaff sigh for then skull wth emooth honom i markena, fick ochså offuerhandena medh honom och ladhen nidh, ther aff thå och skedde, att the Romerske på samma dagh behòllo markena och finghо segher aff fienderna.

Som the nu medh stoor Triumph och glådi droghо heem ighen och anttuardade Manlio hans Son ighen samtt medh alt bÿtet, som the aff fienderne fått hadhe, wardtt han ganska wredh offuer sin Son, Therfore han

---

[1] B: *1 Samuelis 2.*

[2] A: *Ephe: 5* ; B: *Ephes. 6;* *Menius:* såväl *Ephes. 6, 4* som *Coll. 3, 21.*

emooth rådzens forbudh, thertil och emoth fadherligh lydno handlat hadhe, och lått strax på stadhen wthi allo folkens åsyn hugga hans hals aff, inthet anseendes att han vthi såå måtto hadhe tientt sitt fådhernes Landh till godho och forskaffat ty årho, godz, fredh etc.

Samalunda låse wy och, att Saull war fasth hårdh emoth sin Son Jonathan for inghen hans brott, aff huilkom Exempel wy låra skole haffua måtteligheet medh barna agha, att man fadherligit och modherligit woll offuer barnen ickie misbrukar.

Till thet fierdhe skola foreldranar see på medh theras barn, holla them till arbethes och ingalundh venia them till att gåå fåfeng. Ty haffuer gudh budhit allom menniskiom, att the skola arbetha, kan man well tenkia, att honom ickie år behaghat, att man vthi sin wnghdom skall vånias widh låttio och fåfengio. Såsom han ickie heller ther till giffuer någher lycko och welsignelse, Eller som och S: Paulus sågher *2 Thess:* Then som ickie arbethar, han skall ickie heller åtha etc. Och skall man låtha barnen arbetha, ickie for then skull allena, att the således måghe tiena sitt brödh och ickie åtha fåfengtt, wtan myckit meer for then skull, att man medh arbetet månghe skendelighe och skadhelighe lasther, wthi huilka the elies genom fåfengio sachta falla motte, forekomma och fortagha skall, såsom år liugha, stiela, bedragha, dricka, dubbla, bola etc. Ty thet fhelar allrigh, att thett iu så mosthe tilgåå, som then wyse Cato haffuer sagdtt: När man intet haffuer göra, såå lårer han göra thett ondtt år.

Therfore skola foreldranar altidh settia them på kamben och tagha wara, att the ickie komma på skalckheet, skadha eller skamfall, såsom skedde medh Jacobs dotter Dina, thå hon ville gå spatzera och besee the Cananeeske quinnor och kom ther offuer på fall, såå att hon wardtt forkrencktt. *Gene: 34.*

Men besÿnnerligha skola forelranar ther haffua ackt wppå, att barnen ickie låra liugha. Ty thett går gemeenligha såå till, som man pleghar såÿa: Then gerna liugher, han stiel och gerna. Tÿ hoo som helsth enom andhrom medh lögn någhot affhendher, han år fögho båtter, ån han, som stiel aff pungh eller skrÿn. Therfore fattar och skrifften offta thenna bådhen stÿcken till hopa och förbiudher them *Eph: 4:* Legger bortt lögnen och taler sanningena etc. Och strax effter[1]: Then som stulit haffuer, han stiele ickie meer, Och *prouerb: 21:* Then som samlar medh lögn, honom skall fhela och skall falla iblandh the dödha, *Item* strax effter: Jtt lögnacktigtt hierta skall forgåtz, Men then som höra gitter, honom låther man altidh tala ighen.

Till thett femte skola och foreldranar wara ther vth om och tilhopa, att barnen, når saken så tilsågher, i tÿdh och rettan tima komma till Ecktenskap. Ty effter Gudh haffuer giffuitt them befolningh offuer barnen och lagdtt them vnder theras voldh, såå år thett och rett och for gudh och alla verdenne skÿllogtt, att forelranar i tÿdh hielpa theras barn ther till och låtha them komma till sådhana gifftermåål, ther man så mÿckit icke anseer godz, peninghar och stoor herlighett, som gudz godha wilia och saligha ordningh.

Och huadh for obeståndh allestedes ther aff kommer, att gifftermål wardha forhalat, når then ena recknas enom for fattigh, then andhra for ringha aff bÿrdh och standh, Then tridie och fierde giffues annor foracktteligh lÿthe, thett haffuer man altt for mÿckit for öghon. Tÿ ther ighenom kommer man ickie allenesth wppenbara lasther och skam till wågha, såå att wngha personer komma på skamfall och Neso, ther elies the well hadhe mott bliffua frÿ fore, wtan man kommer och ther medh vthi samue=

---

[1] B: *Item.*

then månghahandha iemmer och quaal åstadh, Ther longtt wore affsäya. Thetta gör nu alttsamans wår eghen klookheth, når vÿ vilie wara visare i sakenne ån Gudh. Men her om och nogh. Wÿ vilie komma widhare.

X CAPVT.

Hwadh barnen serdeles tilkommer.

Huadh nu sagtt år, att forelrana låtha och fortagha, wånia och afuånia skola theras barn, thett skall ochså barnom wara sagtt, att the ther wthi åre theras foreldrar hörighe och lÿdighe, Tÿ Gud will så haffuat giordtt, och år thet honom tacknemligit lika som then endesta Gudz tienesten, then vngtt folck kan beuisa Gudhi, for huilkit han them itt ganska tröstеligit och nådeligit löffte giffuit haffuer, nemligha att han will wara theras Gudh, allestedes them beskÿdda och beskerma, wthi allas theras nödh them hielpa och trösthа, giffua them lÿcko och salighett och sÿnnerligit longtt lÿff påå Jordenne. Therfore, på thett att barnen mågha låra teste bettre holla sigh, wilie wÿ besee huart stÿcke for sigh aff thett, som godhom barnom tilkommer.

Till thet alra forsta och fram for altt annat skola godh barn låra rett[1] kenna Gudh sin skapare och fadher, thet år, the skola altidh låra haffua hans helighe bodh i sitt hierta och for öghonen och ther wthi medh all wmsorgh och Gudzfrucktan wandra och leffua Och betenkia, huru hårdeligha Gudh badhe till lÿff och Siel vthi thenna och then tilkomande werdenne till Euigh tidh thett straffa will, huar någhor sådana hans budh offuerdådeliga foracktar och ickie[2] holler.

[1] B: rett låra. [2] B: illa.

Ther till skola the med sielff[1] alffuar ansee och fliteligha betrackta Gudz grymma wredes Exempell, huilke oß i skrifftenne wardha forhollen, såsom om Cain,[2] Dathan, Abiron och Eli barn[3], ther wthi man må see, huru gråseligha Gudh straffar syndhena, och huilket itt stoortt haath han haffuer till henne, Ty han haffuer offta ickie allenesth några synnerligha priuatz personer, wtan och stora, mecktigha konunghar och Herrar, såsom Saul, Absalon, Achab, Pharao och mongha andhra, ja och heela ſtådher och konunga Ryke och sidst[4] tilseyande och sitt eghit folck Israel ganska gråseliga och forfårligha for syndenne skull straffat.

Och skola barnen låra och ther giffua acktt wppå, huruledes Gudh en nu idagh ickie låther syndena bliffua onåpst, såsom man seer på tiuffuar, Röffuare, Mordhare, Wproriske och andhra ogerningzmån, huilka alle ganska sellan få någhen godh affgångh, wtan komma mestadeels iemmerliga och önkeligha om halsen, såsom man allestådes måå see.

Men thett år ickie ån thå ther medh nogh allena, att gode barn Herran theres gudh frucktа, wthan the skola och låra wetta, att han will wara them nådigh och barmhertigh och vthi allo måtto så beuisa sigh emooth them, såsom en godh, troghen och elskeligh fadher emooth sitt barn göra will, huarfore the och altidh skola forsee sigh till honom thett alra bestha och till honom vthi alla theras nödh och brister haffua theras största och eendha tilflycktt, aff honom allena hielp, råådh och altt gott, helso och helbregdo bådhe till krop och Siel, nåringh, foreldranars och offuerhetennes lyffzlengdh, almenneligh fridh och endrekt bidia och honom therfore tacka.

---

1 B: sielffue.

2 B: tillägger Chore.

3 A: Heli hans barns; MENIUS: des Heli kinder.

4 A: sittz.

Så att thenne tw stycker (:wthi huilken en rettskaffsans, sann och fulkommeligh gudz kundskap ståår:), nemligha fruchtan och Troo, wthi itt vngtt hierta bådhen tillika planterat wardha, Ty intet thera kau skadalösth wara ty andhra foruthan. Ty ther fruchtan är wtan troo, ther dragher hon menniskione wiseligha på endalyctene i fortuifflan och till en gråseligh gudz gåffuors och nåds foracktelse. Och tuerth om, huar som helsth en en fruchtanslöös troo är, fhelar thett och alrigh, att ther wtaff intet annatt en en willsinth och ogudeligh såkerheet och itt ochristeligit sielffzuoldh wardha kan, huilket medh sigh dragher gudz och hans doms foracktelse.

Therfore skall wnghfolck och altidh ther effter fara och all möyeligh flyth ther till wendha, att the, effter som nu sagtt är, retteligha låra kenna Gudh, thet är honom fruckta och ther till medh på honom troo och fortrösthe. Men huarfore man skall låra Gudz fruchtan, haffue wy nu omtalat och wilie teslikes någhott tala om troona. Att vngtt folck altt gott må forsee sigh till Gudh sin skapare, Herre och fadher, haffua the orsaak nogh aff then stora och obegripeligha nådh och milhett, som han haffuer skina låthet emooth oß allasamans i wår barndoom Genom sin enfödda Son Jesum Christum, Huilken i Euangelio sågher *Mar: 10:*[1] låther barnen komma till migh, ty sådhana hörer gudz rike till, *Item Matth: 18:*[2] Theras englar i himmelen see altidh mins fadhers ansickte, som år i himmelen.

Men huru kunne och[3] någhen tidh tröstelighare och hugneligare ordh enne menniskio aff Gudhi tillsagdh wardha en thenna, ther Christus tilsågher barnomen, att the skola bliffua arffuinghar och herrar till Gudz Ryke, och thett skall wara theras eghit, Och thett en nu meer år sågher han och, att theras åhro år ther alla redho intaghn

[1] *Mar: 10* saknas i A. [2] *Matth: 18* saknas i A.

[3] och saknas i B.

them till handa genom theras egne Englar, som altidh åre for hans fadhers ansichte. Tersore skole barnen sådana tröstaligh Gudz ordh och tilseielse medh hiertat well fatta och låta them wara till en Euigh grundh till theras troo till Gudh vthi alla theras nödh och trånghmååll, så lenghe the leffua på Jordenne. Tÿ foruisso kan inghen tunghe eller bördha falla oß offuer så suår, att wÿ ther igenom skulle wardha fortrÿckte och forderffuade, huar vÿ i troonne bliffue beständighe på thenna grundhen.

Men huadh meer är thett barnalåro och christeligh vnderuisningh tilhörer, låther man nu her bestå. Tÿ Jagh haffuer ickie satt migh fore scriffua en heel Chatechismum, vtan allenesth kortteligha giffua tilkienne, huilken stÿcken nödtorfftigest äro barnom till Gudz kundskap. Huar och en, som befalningh haffuer aff Gudhi till att wpfödha barn och lära, kan vell sielff besinna, huadh til sådhana låro yterligare är fornödhen.

Thett andhra, som godhom barnom tilkommer, är, att the skola hedhra theras foreldrar, såsom Gudh thet alffuarligh budhit haffuer. Tÿ then befolningen kommer serdeles barnom och wngh folke till, huilka them gudh giffuit haffuer, att the honom ther medh i tronne tiena skole och alrigh ther på tuiffla, att sådhana theres tiensth är honom så tacknemligh, att the inghen ting göra heller forehaffua kunne, som honom kunne wara behageligare.

Men thetta är then Hedren, att barnet for altt annat på sinom foreldrom anseer Gudz vilia och Ordningh och betenker, Effter thett gudh sielffuer thet så skickat och giordtt haffuer, att thett och wtan tuiffuell så giordt och forordinerat är, som thett alrabesth wara kan. Tÿ låtha the sigh och medh altt thett the skaffa och göra for gudz skull vell benöÿa, är them ther vthi lÿdigh och wnderdånighe och tagher sigh intet ther wthi fore till att foruandla eller forbettra effter sitt sinne emooth theras vilie, antinghen med görandhe eller låthande Wtan heller for gudz

skull holla myckit aff thett, the göra och forehaffua och reckna thet högtt, endogh thett elies aff andhrom forstraffat och håånligha foracktat wardha kunne.

Thett tridie år, att godh barn skola tagha sigh ganska fliteligha till wara for lettio och fåfengio såsom for en stoor och wiß orsaak till allahandha lasther och sigh antingen till att studera i loffligha konsther eller och annatt redeligit arbethe, till huilkett the kunne tiena och aff theras foreldrar holdne wardha, weluilioge bruka låtha. Tÿ huadh for mißhagh Gudh haffuer till them, som gåå fåfenge och intet göra vile, år tilforenne noghsamligha tilkienne giffuit och for then skull ickie görs behoff thett samma åther wpreppa. Therfore Jagh och vill haffua barnen formanat, att the sådhant altt betenkia och sigh synnerligha for ondtt selskap well och wÿsligha forsee och altidh holla sigh till årligit och redeligit folck, huilkes godha sedher och loffligh Exempell the mågha efftersölia och sigh ther aff båttra. Tÿ såsom Gudh haffuer j skrifftenne forbudit fåfengione, så förbiuder han och ondtt selskap, *Prouerb: 1.* Tÿ thett kommer och intet meer olÿcko aff thett ena ån thett andhra, såsom och thett almenneligha ordhet lÿdher: for gott selskap kommer mången till godhom[1].

Thett fierde stÿcket år, att barnen, intill teß de komma i Ecktenskap, skola föra ett kÿsktt, reenth och tuchtigtt leffuerne och betenkia, huruledes the then ådla och dÿra gåffuone, som år theres wngdoms tÿdh, vell och nÿtteligha bruka mågha och samma tÿdh så forslitha, att thet måå wara Gudhi tecktt och them sielffuom i lengdenne beståndeligit. O huilken kosteligh och ådla ting år thett, ther wnghfolck, ehuadh the heller åra drengiar eller pighor, i tucktt och reenhett wndher theras foreldrars lÿdno således

[1] B: mångom till godho. Menius: Umb guter gesellen willen, kömpt mancher an galgen.

tiena Gudhi. Ty foruisso blandh alle standh i heela werdenne år intet rolighare, makligare och bettre, ther wthi man medh et gott Samuetth for Gudhi och i all åhro for werdenne leffua och wandra måå, en thett ena Jomfru ståndhet år. Ty ehuadh thett gåår well eller illa till, så haffuer lickuell thetta ståndhett en stoor fordel for all annor ståndh och synnerligh for eckta ståndh, såsom S. påuel *1 Corinth: 7* sågher, forsth, huadh hår en motegångh år på ferdhe, så kan thett lickuel alrigh vthi så månghahandha lekamligh nódh, módho och arbethe falla som ecktastandhett. Om thett en fasth motegångh wppåkommer, haffuer thett dogh then fordelen, att thett alt sådhant kan letteligar dragha och bettre sigh ther vth redha ån åcktaståndh.

Ty huar man kan thett well see och merkia, att Eckta folckett fasth meer módho och arbethe, sorgh och ångest bådhe natt och dagh ligger påå halßen en them, som en nu årho i Jomfru ståndh. Så år och wisth, når någhen almenneligh nódh, som år krygh, dyr tidh, pestilenʒia på kommer, att sådhant ickie såå besuårligit år them, som i Jomfruståndh leffua, som Ecktafolke. Ty en eensam person kan iu better komma ther aff medh eller lettare sådhant lidha en then, som vidh hustru, barn och annor tingh år bundhen, huilke han ickie såå letteligha medh sigh borttfóra kan och lickuell ickie thor bliffua låtha, att Jomfru leffuerne iu haffuer altidh bettre i motegångenom medhgóra æn Eckfastandett.

Huar thett och well tilgåår, så haffuer Jomfrustandh then fordelen, att thett sådhana welkor båtter bruka måå och alla sina syʒlor ware sigh med studerningh, låsningh, bón eller huadh thett elies år, och medh stórre flyth och mindre hinder[1] ackta kan och skótha en Eckta standh, Ther-

[1] hinder saknas i A och B; A: minder; Menius: mit wenigerm verhindernis.

fore at the itt tingh allena, effter som them synes och leyg-ligheten tilsågher, Men ecktafolck mongh tingh tillika skö-tha mosthe och stå så mitt i marghahandha[1] syslor, som alla behöffua göras och kunne ickie teß heller alla tillika wardha wttrettade, och äro ther medh så sönderdeladhe, som S. Påuel sågher, att the alrigh fåå ackta på ett tingh, huar thett en gudhi tilkommer, wtan the moste mångh tingh tillika heller huartt som thett forekommer vttretta.

Men såå gott och kosteligit tingh som Jomfrudom är, såå ganska farlighit och wmsorgeligit är thett och. Tÿ dieffuulen faar altidh ther effter, att han thett be-smitta måå bådhe andheligha och lekameligha, Andeligha i så måtto, att man så högtt skall ackta Jomfrudom och forhäffua sigh ther aff in for Gudh, forttröstha ther wppå och låta sigh tÿckia, som han for thenskull skall wara for meer och Gudhi tacknemligar æn annor ståndh och skal ther medh fortiena salighetena, genom huilket moodh Troon på Jesum Christum skamfårat, fornekat och platt uttsleckt wardher, och wardher så ther aff intet annat en ett rett aff-gudeskt horerÿ for Gudh, ther man forttröster sigh på sin eghen gerningh, såsom man seer medh Presther, Munkar och Nunnor skeedtt wara.

Men lekamligha besmittar han alttså, när man acktar Jomfrudom så alztingh ringha, låther så Dieffuulen om-weltra och besöla sigh wthi allahandha sleemhett och oren-ligit leffuerne, såsom man seer, huru meckteligha[2] han driffuer och afförer thett wngha folkett vthi allahandha leffuerne och skalckheeth. Therfore skola och wngh hier-tha theß better rustha. och beuara sigh emoth badhen thesa frestelsen medh Gudz ordh, Tÿ elies är thet ickie möieligit, att the skulle formåå stå Dieffuulen emooth.

---

[1] B. mångehanda.

[2] B: merkeliga.

Och forsth betenkia, huru mildeligha Gudh haffuer vptaghit them aff Dieffuulens hendher och anammat them vthi sin guddomligha hegn och beskÿdningh, såsom her tilforenne omtalat år, att han kallar barnen till sigh, loff=uar them himmelriket och sågher, att han vill uara theras Gudh, Herre och nådhighe fadher. Therfore skola the och allestådes haffua åhogha och sorgh[1] her om och see sigh well fore och om kringh på alla sidher, att the sådhana gunsth och nådh, som the hoos honom haffua iu ingalundh medh någhor lettferdighett eller fåfengelighett fortÿda och wmbåra, Wtan thett altidh haffua i sinnet, som[2] S. pau=lus *1 Corinth: 6* sågher: Wethen i ickie, att idra kroppar åro thens helghe andhes Tempell, huilken i haffuen aff Gudhi och åren icke idre eghne? Tÿ i åren dÿrth köpte. Terfore priser nu Gudh vthi Idher krop.

Till thett andhra skall man betenkia thett straff, ther medh Gudh all orenlighett hothat haffuer. Tÿ så sågher S: Paulus på forberörda rum: Huarken bolare eller affgu=dadÿrkare eller hoorkarla skola arffua Gudz Rike, huilket dogh Christus så dÿrth, nemligh aff sitt eghit blodh, oß köptt och foruerffuat haffuer, huilket om man rett betenkte, skulle thet iu fortagha, att ingen lezligha forlethe sigh på sitt standh och wåsende, låthandes ther med Christi for=skÿllan fara, skulle och ther bredho widh så mÿckit göra aff sigh, att man altt lösth leffuerne och bowerÿ wan=elska och hatha mosthe.

Tÿ huadh år bouerÿ och löskaleÿe for werdenne vtan årligit och beståndeligit? Såsom thett dogh ickie år. Skulle man ån thå hathat och flÿdh, effter som man fornimmer, att thet år Gudhi så widerstÿggeligit och menniskiomen så skadeligit, att man ther igenom ickie allenesth om hedher

[1] B: omsorgh.
[2] B: såsom och.

och årho, godz och peninghar, wtan och om lyff, leffuerne och sielennes salighett komma mosthe.

Men huarfore Gudh är så hätzst på horery och boua=wåsende, såtter S. paulus orsakena, ther han sågher: Wethen i ickie, att Idhra kroppar äro Christi lemmar? Skulle Jagh nu tagha Christi lemmar och göra ther skökiolemmar aff? Borth thett, eller wethen i ickie, att then som holler sigh till enne skökio, han haffuer en krop medh henne? Ty the wardha, såger han, tw vti ett kött. Men then, som holler sigh intill Herran, han wardher en andhe medh honom. Aff huilkom ordhom man hörer, att medhså=dhana syndh wardher Christo hans lemmar borttröffuade och hans helgha andhas tempell ohelghat och sköki om in=plantade och tillrecknade, aff huilko sedhan fölier, att lika som wåra kroppar inghen större årho och herlighett nå=ghen tidh wederfaras kan, æn att the wardha Christi lemmar och thens helgha Andhes Tempell och wåningh, Så kunne the och alrigh komma på större skam, en the sådana herlighett mistha och Dieffuulsens nesthe och slemma skö=kiors lemmar wardha mosthe.

Huar thetta ickie vill hielpa och nogh wara till att stå the frestilse emoth, som enom vthi Jomfruståndh på=komma, så att han sigh kyskeligha och renferdeligha holla kan, then samma låthe sigh ther till medh en godh wilia beueka, att han sådhana Jomfrudoms godha daghar fara låther och giffuer sigh wthi Ecktenskapz omsorgh och ar=bethe och tenkie så medh sigh, The guddomligha werck som han vthi sins Jomfrudoms rolighett elies på andhrom hadhe acktat låra, att han them vthi ecktenskapet nu sielff=uer forfaar och röner.

Och på thett en wngh person sådhana werck vthi Gudz nampn må begynna rett, skall thett wara thet femte stycket, att hon tenker till och så fierran holla sigh vnder sin forelrars lydno och inghalundh wthan theras råådh och samtyckio sigh någhrom heemligha forloffuar, såsom

(:Tÿ verr:) nu medh wngh folck offta skeer, medh huilko the ochså suårligha sigh forbrÿtha emooth Gudh, att the på then skullen heela sin ålder ighenom nogh haffua til att bettala, wthan the skola ickie blÿas widh, giffua theres leghenhet sinom forelrom tilkienna, dogh medh tucktt och ödmiucktt och seÿa frÿth wth, medh huadh person the haffua lusth till att bÿggia Ecktenskap, och bruka såå theres råådh ther till i Gudz nampn.

Tÿ foruthan thett, att Gudh haffuer forbudit, att inghen skall sigh forloffua, medh mindre forelranar thett vetta och samtÿckia, såsom thet fierdhe budordz och monghas Exempell i skrifftenne klarligha betÿgha, Så haffuer thett altidh och wthi all godh Regementh, ther wÿsa och ärligha menniskior regerat haffua, så warit forordinerat, stadgatt och hollit, att inthet barn wthan sins forelrars samtÿckio skulle måå sigh forloffua, såsom och wor landzlaagh thet samma och medhgiffua, når the formåla, att retter gifftoman mosthe vara ther offuer, som laghligha Ecktenskap bindhas och göras skall.

Therfore skola godhe barn ickie heller i thetta stÿcket æn all annor emooth Gudz bodh dragha sigh vndhan theras forelrars lÿdno, så att the heemligha och wtan theras wittskap och wilia sigh forloffua, Anseendes att sådant ickie alleensth är emoth werdzligh och skåligh ordningh, wtan att thet ochså är emooth Gudz bodh, huilken och till sådhana ecktenskap siellan giffuer sin welsignelse, lÿcko och salighet, såsom man haffuer for ögonen.

Thett siette och ÿtersta år, når barnen nu wpuexa och till macktt kommin årho, att the thå ihoghkomma the welgerninger, som the aff theras forelrar haffua wnfååth, och wetha them ther tack fore, Och att the theras forelrar och tucktomestare, som them vthi theras wngdom skött och till godho tucktat haffua, then årho ighen beuisa, att the them wthi theras ålderdom och suaghett medh skötzll, födho och allahandha nödtorfft besöria. Tÿ thett will och

Gudz bodh, som sägher: Tu skalt hedhra fadher och modher. Ther till war fordomdagz hoos näghra wÿsa och ärligha iblandh heedninganar ett almenneligit päbudh, sädhant som en nu i wär Landzlaagh forfattat är, Att barnen sina gambla och suagha forelrar födha skulle, elies wordhe the ther offuer härdeligha straffadhe.

Item, sä haffuer och Gudh ickie allenast vthi alla forstondigha och fornufftiga menniskiors hiertha, wtan ochsä vti näghor ofornufftigh diurs natur inplantat, att the theras forelrar vthi theras älderdom och suaghett ighenskötha skola och säledes wara them tacksam, säsom man seer medh Storch foglar, huilke sä äre skickade aff naturen, att the wngha skötha them gamblom vthi theras suaghett och ickie allenesth skaffa them maath och födho, wtan och sää tagha them pä theras baak och föra them medh[1] sigh huar som helsth them är aff nödhenne, huilket Exempel i naturen någre aff the Gamble i fortÿden sä högtt acktat haffua, att the alleslädes offuersth pä en Konungzligh Spiro en Storchfogels belete haffua wttgraffua lätit till att kungöra, att sädhana troo och millhett är högtt och storligha offuer all tingh till acktandes.

Men pä thett wÿ thette stÿcket medh ett heligtt Exempel beslute, endogh mongh sädhana finnas i Scrifftenne, sä holler Jagh dogh, att Tobiæ Exempel skall wara et medh thet alra fornemligaste och nÿttugaste, wtaff huilket bädhe forelranar, huru the sigh emoth theras barn och heela theras huus holla skola, och teslikest barnen, huru the skola sigh skicka emooth forelranar ighen, mägha klarligha lära och fornimma, huilket Jagh och her medh will huar och en fliteligha till läsa[2] och sigh ther effter retta befalla.

---

[1] medh saknas i A.

[2] B: till att thet flijteligen thet beskäda och tilläsa.

XI Caput.

Om huars och ens indreckt, Embethe och Näringh, huru man ther påå ackta skall.

Endogh her tilforenne i thett Siuuende Cap. iblandh annat, som enom Huusbonda tilkommer, ochså om arbetet, genom huilket han sina näringh söckia skall, myckit sagtt är, lickuel mosthe man her ther om någhot serdeles tala. Ty thett är ickie en thå ther medh giordtt, att man så slett hedhan arbethar och menar, att thet är lika myckit, huadh man gör, forsth att iu någhot haffz for hendher, wtan thet will och wara aff nödhenne, att huar och en veeth, huadh hans retta sytzla och forlagdha handell är, ther medh han for alt annat skall haffua till att bestella, så att han thor fulleligha forsee sigh till Gudh, att han ther igenom skall wilia giffua honom hans födho.

Thett är nesthan wthi heela werdenne itt almenneligit och skadeligit feel, att mongher sigh sielff och sin eghen handhel forgåther och theßforinnan altt seer på ens annars atthåffuor och wesendhe. När han thå således forgåter och ickie acktar på sitt eghit, såsom thett sigh bordhe, löper then stundhen bortt fåfengtt och kommer så honom till skadha. Sedhan når han merker, huruledes thet gåår medh honom tilbaka, begynner han wara ledze medh sin handhell, lika som thett wore handelens skull, giffuer honom ther medh offuer och tagher sigh annatt fore.

Så åra och någhra andhra, huilka en tidh långh fliteligha nogh ackta påå theras handell och arbethe ganska troligha, som thett sigh böör. Men så snartt the få see, att andra theras grannar eller någrannar genom en annan handhell better och lettare (:såsom them tyckes:) komma till theras paseligha godha bergningh, tenkia the widh sigh: Nu well, löner thett så well mödhone ighen, Wy

kunne och så göra. Ther medh låtha the thå theras retta och wandeliga[1] handell falla och tagha sigh en annan, fremmande fore ighen.

Foruthan theese åro æn thå andhra, som wilia synas the wysaste iblandh alla och åra dogh alra största dåranar, nemligha the, som ickie låtha sigh nöie medh thet embethe eller näringhen, som the vell kunna och ärho wane widh, genom huilka the sigh och well bergha kunna, wtan the göra Apar aff sigh, så att huadh the see och höra aff andhrom, endogh the haffua ther intet forstått wppå, vilia the lickuell bruka, Komma ochså ther igenom offta på stoor skadha och armoodh, och skeer them rett, effter the haffua godha daghar och kunna ickie ågha them och latha sigh nöya.

Ty är thet och medh theßom allom ickie annat än ydhel dårhett och galenskap och lyckas thett medh inghom thera någhen tidh rettzligha well, och huar han sigh en foretoge alle the handlinghar och arbethe, som åro i heela werdenne, så skal thett dogh honom intet hielpa. Ja, iu meer han slåår wppå, iu mindre skall thett lyckas, effter som forfarenheten thet noghsamligha lårer, och thett almenneligha Ordhspråket betyghar, ther man pleghar såya: Siu embethe, fiorthon olyckor.

Terfore haffuer ochså then wyse Hedniske Mestaren Plato, ther han lårer, huru medh ett gott Regemente aldeles vell skall tilgåå, serdeles thett forbiudit[2], att inghom skall wardha tilstadtt bruka tw embethe tillika, såsom thet en nu idagh wthi all godh Regementh wardher hollit medh all embetes lagh, ther huar och en mosthe bliffua widh sitt, och inghen må falla then andhro in i hans Näringh och indrecktt.

Så haffua och the Greker altidh ogillat sådhana lettferdighet, effter som theras wyse böker och scriffuelser

[1] B: waanliga.
[2] A och B: forbiuder.

nogh betÿgha, iblandh huilka serdeles en såå sågher: En hoffman eller redhsuen ridher hesth, och en songhare quedher besth, huar nu en Redsuen vill quådha och en songhare rÿdha, så tager thet medh inghom thera itt[1] gott lagh.

Men huadhan kan man tenkia thett kommer, och huadh oorsaak motte ther wara till, att sådhana folck kommer på forderff? Thett will Jagh well såÿa tigh. J forstonne året thenna, att thee for theres lettferdighe och ostadige sinne skull offuergiffua Gudz ordh och thett, them år serdeles befalat, och tagha sigh obefalte saker fore. Thett år then ena, aff huilko the andhre fôlia[2], att the sådhana handell, som the haffua nôdhtrångtt sigh till, mosthe driffua wthan troo och kunna alrigh wara ther wiße wppå, om the ther vthi teckes Gudhi eller eÿ, men effter her medh inghen troo år, så mosthe thett wisseligha wara sÿndh, såsom skrifften sågher: *Rom: 14*[3]: Altt thett, som ickie år aff troonne, thett år Sÿndh. År thett nu sÿndh, så haffuer han Gudh till ouen, Men ther Gudh år hans owen, giffuer han honom till sådhana handell inghen welsignelse eller lÿcko. Therfore mosthe och falla och bliffua om inthet, ehuru lenghe ther medh och kan drôgtt wardha.

Men att thett år santt, att huar och en haffuer sina sÿnnerliga befolningh aff Gudhi, wthi huilka han sina troo ôffua och then forloffuade salighetena forbÿda skall, år her tillforenne i det 7 och 8 Cap. noghsamligha fôregiffuit. Och gôrs for thenskull ickie behoff, att man thett hår reppeterar[4]. Ther medh will Jagh thå så beslutha sådhana, Att hoo som helsth i sitt sachta maak och well sigh wara[5] vill, han skall haffua acktt wppå trÿ tingh.

---

[1] itt saknas i B.

[2] A; fôlier med utstruket r.

[3] *Rom: 14* saknas i A.

[4] B: vpprepeterar.

[5] B: fôrwara.

Thett forsta, att han weeth, huadh hans retta handnåringh och syszlo år, huilka Gudh haffuer honom befalt, på thet han medh en rett troo till Gudh sigh ther wthi bruka måå.

Thett andhra, Att han samma syn syszlo med flyth och Jemligha driffuer, så att han ther wthi ickie år laath eller oydhen, ickie heller see wppå, huadh andhra haffua forhendher, såå att han sigh ther medh bekymbrar, huar honom en kundhe synas, såsom han ther igenom skulle snarare komma till brödet. Ty Salomon sågher, att then, som år ringha och acktar sitt, han år båtter ån en myndugher, huilkom bródhett fattas. *Item*, lått tin ógħon see rett fram etc. Och[1] om them, som theras standh och handell wtan orsaak så letteligha foruandla, sågher han *proverb: 27:* Såsom en foghell, then ifrå sitt neste wyker, såå år then, som ifrå sitt rum wyker.

Thett tridie, att han ickie allenesth skall ackta sitt eghit och wttretta huadh honom år befaltt, wtan och att[2] han thett allena acktar och medh thens andhras saker år platt obekymbratt och år ther wiß wppå, att Gudh wardher honom platt inthet meer giffuandes genom morghahanda handnåringh en genom then ena, som honom år befalat. Ja, han skall wardha warse och i sanningh fornimmat, att huadh han på thett ena rumett, thet Gudh giffuer honom lycko, winner och foruerffuer, att ty skall honom annorstådz vti mångħahandha måtto forkomma.

Ty så sågher Scrifften *prouerb: 20:* Thett arff, man altt for myckit hasthar till, thett wardher på sidzstonne ickie welsignatt. *Item Proverb:*[3] *23:* Mödh tigh ickie om att wardha ryk och went ighen aff tina sundher, lått ickie tin óghon ther effter flyga, som tu ickie få kan, Ty thett samma gör sigh winghar såsom en örn och flygher wpp åth himmelen.

---

[1] B: *Item.*

[2] att saknas i A och B.

[3] *Proverb:* saknas i A.

På thett sidsta skall en hußbondha, som sigh will bergha och bliffua widh brödh, tagha sigh till wara, så myckit honom står till görandes for allahanda onyttugh och fåfengh omkosth, att han inghahandha köper till husett, thett han gitter well wmbära, ickie tagher sigh onödhtorfftiga eller offuerflödigha byggninghar fore, ickie heller meera folck, en han behöffuer etc. Ty effter thett att timeligha åghodelar äro och Gudz gåffuor, såsom scrifften betyghar: Herrans welsignelse gör en Rykan, så skall man ickie heller holla them så fwll fala och alztinges onytteligha forslösa, såsom scriffues *in prouerbijs*, Att tu ickie skaltt giffua tin åhro fremmandom, att fremmande ickie skola måttha sigh aff tina formågho och thitt arbethe ickie skall wara wthi ens annars huus etc. Hoo som helsth ickie seer sigh fore i thetta stycket, han behöffuer intet wndra om Armodh kommer i hans huus till herberghes.

XII Capvt.

Huru man sigh holla skall medh sitt Gårdzfolck.

Emooth sitt gårdzfolck skall man fornemligha så skicka sigh, att thett hollit wardher till gudzfrucktan och lära rett kenna sin Gudh, På thett the och mågha wettha, huadh rett Gudz tienst är. Ty effter thett the och genom Christum i tronne äro arffuinghar till herlighetena och himmelska åghodelar så well som wy, är tilbörligit, att the ther om wardha wnderuisthe och thet lära. Terfore skola Hwsbönder och Maattmödrar ther om låtha sigh wårdha och haffua medh theras tienestefolck så fierran itt gott vpseendhe, att så myckit them står till görandes, att thett ickie warder i sakenne forsumat, wtan heller till gudz frucktan fliteligha tilholne och forfordrat wardhe.

Men, huru man skall bruka sitt tienestefolck, lärer skrifften klarligha och fulkomneligha nogh. Ty så ståår

scriffuit *Syrach 33:*[1] Åsnanom bör sitt fodher, gisl och bördha, Altså tienarenom hans tucktt och arbethe. *Item proverb: 29:* En tienare låther sigh intet tuckta medh ordhom, Ty om han än fast förståår sigh ther wppå, så tagher han sigh ther intet aff[2] Och strax effter: Om en tienare wardher aff wnghdom kråseligha hollen, så will han sådhan wara en Herre.

Och är thetta summan ther aff, forsth, Att man giffuer tienestafolkena theres tilborligha spÿs och födho, såsom och Christus i Euangelio sielffuer sågher: Tienaren är sin maath wærdh. Thetta skall bofolck så holla. Tÿ hoo som helsth sigh till then meninghen holler, att han tenker till wardha Rÿk aff tÿ, som han aff sino tienestofolke affkorttar, han faar mÿckit will och skall fornimma, att han griper sigh feel i sakenne. Tÿ thett kommer dogh wthi mårghahandha måtto elies om inthet, effter som man seer medh them, som tienestefolck holla och ther medh wmgåå.

Dogh skall man them offuer theras wissa deel inthet giffua. Tÿ man pleghar såÿa: For mÿckit är och osuntt, och som Salomon sågher: Holler man them altt for mÿckit kråseligha, våniās the widh sielffzuollet och wilia sådhan wara Herrar, såsom man och nu seer i heela werdenne, Att, effter man allestedes effter Gudz nådh kan bekomma sin födho, wardher tienestefolck nu såå stoorsinnet, att huusbonden och maathmodher mosthe fÿra them æn tuerth om. Therfore skall man her vtinnan, så mÿckit möieligit kan wara, sökia ett rett medhell och låtha ther bliffuat widh, som licktt är.

Till thett andhra lårer Skrifften, att man skall holla öghon vidh tienestafolkett, thett är, Man skall ickie stådia them formÿkin frÿheeth och sielffzuoldh och så hollat medh them, att the mågha fornimma, att the årho tienestadrengher och ickie Junckare, och, ther så är aff nödhenne, stötha

---

[1] A: *Eccle.* [2] B: Tÿ om han än wåll förstår thet, så wÿrdar han thet icke theste meer. Hvarken A eller B lika med 1541 års Bibel.

them i sidhone. Tÿ sådhana folck låther sigh ickie nöÿa medh ordhom och låther sigh ingho wårda, endogh the well forstå dhett. Dogh skall sådhana agha wara mätteligh och skåligh, såå att thett år en aghe och ickie Tÿrannÿ. Tÿ husbönderna haffua och en herra offuer sigh i himmelen, huilken huariom och enom, effter som han haffuer fortienth vthi sin tidh, warder lönandes. *Coll: 3.*[1]

Thett tridie, som tienestefolket bör, år, att man såtter them theras sÿslor och arbethe och låther them gåå ickie for mÿckit fåfenga. Tÿ biuder skrifften och giffuer ther och mångh orsaker medh, huilka daghliga dagz[2] medh arbethes folckett sigh sielffua vttuisa. Drÿff tin tienare till arbetet, sågher Sÿrach, och lått honom ickie gåå fåfengh, Tÿ fåfengena lårer mÿckit ondhtt. *Item:* låther tu honom gå fåfengh, will han altidh wara frÿ. *Cap: 33.*

Therfore, på thett tienestafolket teß better må ackta sitt arbete skall husbondhen och maathmodher allestådes see på medh them. Tÿ, såsom man pleghar såÿa, Tienesthafolck år tienestafolck och låther intet sina arth, Huarfore man ickie heller altidh skall såttia troo till theres ordh.

Zenophon scriffuer vthi sina oeconomia om en Konungh, att han ena gångh frågh ade en till, huar medh man alra snarast kunde vpfostra sin hesth, på huilkitt han suaradhe, att han inghen tingh wisthe, ther man snarare kunde wpfostra en hesth medh, en husbondhans eller åghandens ögha, Thet år, Att han ickie altt betroor tienaren, wtan seer sielff wppå medh. Teslikes scriffuer och Aristotiles, att inghen döngia så well håffdar åkren, som thenn, huilka bondhen sielff bår ther wth medh sine eghen Skoor, Thett år, att han sielff gåår ther wth och seer till, huru ther medh tilståår medh håffdhan och brukningh, och ickie altt forlåter på tienestafolkett.

[1] A: *Coll: 9.* B: *Matth: 25.* Menius: *Coloss: 3.*
[2] A: dar.

XIII CAPVT.

Huru tienestefolck skall holla sigh.

Tienestafolck och trålar haffua och i then Helga scrifftt bodh, befolningh och wittnesbyrdh om theras standh och leffuerne. Ty så sågher wor Herre i Euangelio, *Luc: 12:*[1] Saligh är then tienaren, huilken hans Herre finner wakandes och troghen. Terfore skola the sådhana leggia på sinnett och ickie låtha foruilla sigh ther med, att the wndher ens annars woll wara mosthe. Ty endogh sådhant tyckes wara tungtt och forackteligit for werdenne, så haffua the dogh then trösthen ther emooth, att the foruisso wetha, att Gudh haffuer sin wårdnatt ochså om them och nu så teckeligh anammar theras tiensth vti så ringha stondh som the andhras, huilka wthi högh och herligh ståndh stadde äro. Ty Gudh seer intet till någhon person.

Så är thett och altidh noghare och mindre fara wara wnder ens annars lydno en stå for andhrom och reghera och synnerligh, når man är ther på wiß, att Regementet, wndher huilket man tienar, är Gudz ordningh och skickelse, ther han kan haffua behagh till. Ty huadh är then lydnon annatt än en ganska skön och heligh Gudz tienesth. Terfore sågher och S: Påuell, att then, som i tråldom är kallatt i Christi troo, han skall inghen bekymber göra sigh ther om. Och är thetta Herrans befolningh, att effter all tienestefolck, drengher och pyghor sigh retta skola, att the på Gudz wegna theras husböndher hörsamligha och troligha tiena skola, Såsom S: pauell lårer: *Ephe: 6:* J tienare warer hörighe idhrom lekamlighom Herrom medh reddogha och båffuan, i edhars hiertas enfallighеett,

[1] *Luc: 12* saknas i A.

såsom Christus[1], ickie tienandes allena for ögbonen, såsom menniskiom till vilia, wtan såsom christi tienare, görandes thett Gudh will wtaff hiertat, medh veluilioghet låther idher tyckia, att i tienen Herranom och ickie menniskiom, wetandes, att, huadh gott huar gör, thett skall han ighenfåå aff Herranom, ehuadh han år tienare eller frÿ. Sammalundh och *Colo∫s: 3.*

Item *1 Timoth: 6:* trålanar, som wndher ook åro, skola holla sina Herrar alla åhro werdhe, på thett gudz nampn och lårdom ickie skall forsmådhat wardha, Och *1 pett: 2:* J tienare, warer wnderdånighe idhrom Herrom, ickie allenesth them godhom och sacttmodighom, wtan och them[2] geenuordighom. Tÿ thetta år nådh, om någhor for samuetett skull till Gudh haffuer bedröffuelse och lÿdher orett etc. Tereffter strax: Tÿ ther till åre i kalladhe, effter och Christus leedh for oß, låtandes oß itt effterdömelse, att i skolen efftersfölia hans foothspорr.

Huadh kunde och ett stånдh, ehuadh thett år högre heller låghre, någhen tÿdh önska sigh for ett herligare wittnesbÿrdh aff Skrifftenne ån thenna år. Forsth fågher scrifften, att thett år gudz wilia och ordningh, att the tiena skola. Till thett andhra, the tiena icke menniskiom wthan Christo. Till thett thridie, then samme skall och löna them for theres troo tienesth medh Euigha och oförgångeliga[3] åghodelar. Till thett fierdhe, Att Christus vti sådhana stånдh her på werdenne[4] wandratt haffuer och år worden allas wor tienare. Altt sådhant år iu herligh och tröstheligh Gudz ordh och tilsåÿelse, genom huilket frome och Gudfrucktighe tienare ickie wtan saak motte tillockas och beuekas till att wara till fredz medh sitt stånдh och weluilieligha och fliteligha ther vtinnan tiena Herranom, alzuoldigh Gudh.

---

[1] Christus saknas i A och B.

[2] A och B: medh.

[3] och oförgångeliga saknas i A.

[4] B: Jordenne.

Och tuertth om, thett tienestefolck, som är wanartigtt och villsintt, hårdtt och obóieligitt, skole iu medh retto forskreckias, när thett hörer, att the medh theras sielffzuoll, genstörtighett och otroo, ickie allenesth fortorna theras lekamligha Herrar på Jordenne, wthan ochså alzmectigan Gudh i himmelen, huilken allaredho haffuer hothat, att han sädhana olÿdno och otroo vill straffa, effter her medh ickie allena skeer skadha them som lekamligha herrar och husbönder äre her på Jordenne, wthan the giffua och orsaak medh sådhana wåsende, att Gudz nampn och lärdhom wardher-forsmådhat, huilket tå wthan altt medhell kommer Gudh sielffuan widh, then ickie kan wara bedraghen, och ickie kan heller någhen wndkomma hans grÿmma wrede och straff.

XIIII Caput.

Om wenskap och gransämio.

Tilforenne är sagdtt, att en god Husbondhe skall then kosen settia sigh fore, att han wpfödher och wpfostrar barnn, atth the wardha skickeligh och tienligh till all mandz gagn och bestånd[1]. Ther aff kan man well tenkia, att lika som allmenneligit Regementhe ickie wthan månghs mandz råådh och tilhielp kan bliffua widh macktt, så är thett ickie heller möieligit, att en Husbondhe skall wthi sitt Regemente kunna wara annars mandz hielp och rååd h foruthan.

Therfore haffua the Gambla wÿsa såå sagdtt: Godha venner kan man iu så illa wmbära, som wattn och eldh. Ther medh haffua the thå aff mennisk eligh hielp och bÿstondh giordtt en tingh, huilket foruthan mennisk ian inghalundha leffua kan och medh huilko hon i sitt leffuerne ganska mÿckit forfordrat wardher, såå att nesth Gudh är

[1] B: bistånd.

inthet iblandh all tingh, som så stoor hielp och wndsettningh kan göra menniskiom, som[1] menniskiona inbyrdes kunne göra huar annan.

Effter thett och then Helge scrifftt lärer fasth thett samma, såsom wy strax höre wilia, så will thett wel wara aff nödhenne, att huar och en Huusbondha haffuer någhra synnerligha Wenner, till huilka han i sinne nödh och trångh-måäll måå haffua en wiß tilflyckt om råådh och hielp. Ty, så well som man her wthi thetta timeligha liffuet haffuer godha wenner behoff, så få finnas the och till, huilka tu tigh någhor troo och byståndh i thinne nödh forsee kan. Och gåår mestadeels så till i werdenne, som Salomon sågher *Prouerb: 20:* Mongha menniskior wardha kallade froma, men huar skall man finna en, som retteligh from är? Thett är och ett gammaltt ordh: En troghen wen är en selsyn fhogell. Så skall och inghen haffua then meninghen i sakenne, att sådan synnerligh wenskap skall wara emooth tronne och en christeligh kerleek. Ty wy läre her medh ickie, att man sigh på sådhana forlåtha och i nödhenne trösta skall, well wetandes, att slikt är orett och emooth Gudh, såsom Jeremias sågher: forbannat ware then, som setter sin fortröstningh på menniskior etc.

Icke läre Wy heller, att man them allom skall göra gott och beuisa sin kerleek, som äre wenner och inghom andhrom,

Vtan thetta är meninghen. Forsth, att man på inghen wen, vtan på Gudh allena sigh forlåtha och fortrösta skall, settia all sin troo till honom och honom i alla nödh, lika som sin eendha wen och besta nödhielpare[2] åkalla och om hielp bidia och offuer honom ickie allenesth inghen wen, wtan ickie heller fadher och modher settia eller elska, såsom wår Herre i Euangelio sågher: Hoo som elskar fadher eller modher meer än migh, han är migh icke werdh. Ternest wilie wy och, att man icke for welgerninger eller

[1] B: än såsom. [2] B: medhielpare.

wenskap skull skall wara then[1] behielpeligh, som nödstelter är. Ja ickie allenest wenom wtan ochså ouenom, såsom Christus, *Matth: 5*[2]: lärer: Men Jagh sägher Idher, elsker idra ouenner och görer them gott, som Idher hatha.

Men godhe wenner skall man så bruka som andhra Gudz gåffuor och medhell, huilken Gudh oß till wåra nödhtorfftt och wppehelle giffuit haffuer, såsom maath, dryck, klädhe, huus, åker, Booskap, tienestefolck etc. Ty wenskap är icke annatt en een wttuertes och lekamligh deelachtighett, genom huilka man beuekes till att göra enom andhrom hielp i hans nödh, så myckit som empnen och macken tillsäya.

Sådhana wenskap haffuer och myckit warit hoos heligha menniskior, såsom vy läse i Skrifftenne om Apostlanar, att the sådhana deelachtighett eller semio haffua till någhra synnerligha brukatt. Teslikest och Christus sielffuer, såsom Mariæ, Marthæ och Lazari, om huilken wenskap vy her och tale och lära, huru man sigh ther wthi holla skall.

Och skall thetta wara thett forsta, att wy vethe och betenkia, att Gudh så will haffuatt, att wy några synnerligha menniskiors hielp och råådh, lika som medhell, huilken han oß haffuer giffuit, vthi thetta liffuet bruka skole, såsom Salomon säger: En wen elskar altidh, men en brodher warder funnen i nödhenne. Terfore så orett som thett wore, huar någhor annor nödtorfftig medhell till thetta liffuett, såsom maath, dryck, klädher etc. wille forachta och ickie bruke, så fasth myckit faar och then vill, som menar, att han wtan menniskiors hielp her på verldenne well leffua kan. Ty forlåtha sigh på wenner, thet är emooth troonne, Men forackta wenners råådh och hielp, thett är forsökia Gudh.

Thett andhre stycket är, att wenner skola handla huar emoth andhrom och wmgås medh itt fritt, öppet hiertha, wtan all flerdh och skrymtery. Ty såsom inthet olydu=

[1] A och B: them.
[2] *Matth: 5* saknas i A.

ghare[1] folck år i heela verdenne æn lismare, som altt gott bådhe medh ordh och åtthåffuor ther effter see, Huru the mågha góra andhrom till wilia, endogh the well merkia, hurulèdes thett skeer offta monghom till skadha, Så åro och till all wenskaps handhell inghe werre skickade och skadelighare en æuen the samma. For then skull skall then ena wennen emooth then andhra så beuisa sigh, så att han låther honom (:når så behóffues:) dristeligha forstå sin fulla meningh i sakenne, thett wari sigh medh straff eller huadh thett kann. Ty Salomon sågher: Wppenbara straff år bettre en hemligh kierleek och wennens slaagh åro troligh, men hatharens kyssande år bedrågeligit.

Thett tridie, att wenner, som wilia wara Christne, skola och haffua ett wisth måål for sigh, ther effter the sigh retta skola, på thett theras wenskap ickie skall wardha forblindhat och gór att, ther fhell och bristher åro, thor inghen wen straffa then andhra, såsom thå well behóffdes. Ja, samma wenskapen år sielffuer orsaak till mångh skadeligh och ondh fheel, såsom thet år, att en holler myckit aff sigh sielff och foracktar andhra. Therfore skall kerleken haffua sitt mååth, och en godh och rettsinnigh, troghen wen skal mera ackta på thens andhras hedher och gagn, ån på huadh honom liufftt år.

Thett fierdhe, att ickie allenesth kerleken skall haffua sitt mååth wthan ochså straffet, att thet skeer medh beskedelighett. Ty såå haffua wise mån lerdtt: Ens hatha[2], huilket år så myckit sagdtt: Thett gåår well widh, att en godh wen weeth thens andras bristher, Men att han[3] for then skull strax skulle wardha hans ouen, thett skickar sigh ickie. Ty hurulenge bliffuo thå någhor wenskap stondandes, ehuru godh han och wore?

---

[1] B: olidligare.

[2] Så i både A och B, Menius: Eines freundes gebrechen sol man wissen, aber nicht hassen. Das ist so viel gesagt . . .

[3] han saknas i A och B.

Therfore är thett thett retta måthet, att then ene wennen lÿdher (:om thett elies någhralundhe skee kan:) thens andhras feel och holler thett for allom dolt, så mÿckit och lenghe thett kan wara möieligit, effter som kerlekens arth tilsägher Och S: petrus, *1 Pet: 4:*[1] kerleken skÿler all offuerträdelse, och *prouerb: 25:* War ickie for hastigh till att trättha, Tÿ huadh wiltu sedhan göra, när tu tin nestha skemdtt haffuer.

Men huar och bristherna äro store, så att the[2] ickie stå till att fordölia eller fortÿa, lickuell skall man medh straffet holla thet mååth, som christus säghar *Matth: 18* och Salomon *Prouerb: 25:* handla tina saak medh tin nestha och wppenbara ickie ens annars hemlighett etc., på thett wenskapen iu ickie skall sönderslitin wardha, wthan sålenghe, thett kan wara möieligit, behollin wardha, wtan så kan wara, att han således wttslocknar wtaff sigh sielff. Tÿ huar thet ingalundh will annars wara, så är thett iu bettre, att han medh tidhen dranghnar söndher aff sigh sielff, en att man medh en hååÿ skulle riffuan tuerth aff medh någhor stoor obeståndh, som ther aff till euentÿrs fölia motte.

Till thet femte, Hendher offta, att stora och herligha Gudz gåffuor iblandh wenner vel så stoor och en större skadha åstadhkomma en elies någhot fhell och brist. Tÿ thett går mestadeelz såå till, att ther Gudh enom någhot gott giffuer meer en andhrom, såsöm ärho, godz, welle, konsth eller huadh thett elies är, tå haffuer dieffuulen sigh strax framme medh och giffuer sigh huarken roo eller lÿsa, for en han haffuer wpbläsch honom och giortt honom så stoorsinth, att han alla sina gambla wenner och godha stalbrödher forgåter och wedersakar, såsom man pleghar säÿa: *Honores mutant mores, sed nunquam in meliores.* När en kommer till welle, så acktar han ickie dÿrth fattigt

---

[1] *1 Pet: 4* saknas i A.

[2] the saknas i A och B.

folck. Therfore skall therpå tenkias, att iblandh godha wenner år altidh huar thens andras werdh och alrigh någhon tÿdh ackta någhen så ringha, han iu enom mecktighom, wÿsom, rikom etc. vthi sinom tidh tiena kan.

Tÿ thett lårer och Konungh Salomon *prouerb: 27:* Tin wen och tin fadhers wen forlåt ickie och gack ickie i tins broders huus, Tÿ en granne widh handhena år bettre æn en brodher longtt ifrå. Och pleghar thett gerna så tilkomma, att the, som theras ringha, fattigha och suagha wenner forackta, få therfore theras retta straff i sin tÿdh.

Ther på haffuer Esopus dicktat itt ganska merkeligit fabell, Huruledes en gångh en Råff och en Örn gåffuo sigh tilhopa i stalbrödersskap och woro så offuer eens, att the skulle boo tillsammans, örnen vthi ett högtt trää, men Reffuen nidher vthi en lågh buska ther hartt når. När nu Råffuen en dagh var vttgången til att flÿ sinom wnghom någhot till mattz, flögh örnen nedh i Råffuakulona, ther wngherna lågho, togh them ther wth, huar och en, och fördhe them wp i sitt Nesthe for sina wnghar, ther the thå allesaman wpåttne wordo. När thå Råffuen heemkom och fornam, huadh thå i hans frånuaru skedtt war, fortröth honom thet ganska suårligha, att örnen sådhana otroo beuisth hadhe. Och war han en tå ickie så illa tilfredz ther om, att wngerna woro wpåthne, som thett, att han icke kundhe hempnas Örnens sådhana otroo. Therfore, når han ickie meer formåtte, lopp han ther in wndher trääåh, ther örnen hadhe sitt boo, forbannade och önskade honom altt ondtt och sleckte sin harm ther medh, så mÿckit honom thå möieligitt war.

Någhen lithen tidh ther effter hendhe thett sigh, att någhre vth på markenne ickie longtt ther ifrå offrede theres gudhom en geeth. När thå örnen thett sågh, flögh och han ther till, togh ett stÿcke aff offredh mitth wthi eldhen och förde samptt medh någhor widhångiande eldzkohl in i sitt boo till sina wnghar. Widh han nu sampt medh wnghonen fick sigh maath, wphoff sigh en stoor wådherÿlingh,

ther aff kholen begynthe wpglódhas och fengde i halmen och annat sadhant smått tingesth, som innerst i boodhet lågh och war ther medh så snarth giordtt, att órnen sielff medh plats vndkom eldhen, Men hans wnghar, effter the ickie en nu woro fullfiädrade och flogfóre, mosthe the bliffua quarre i brandenom. När the nu vthi theras eghitt boo voro well stekte, och bodhett war wpbrántt, fóllo the nedh aff bodhet på markenna. Strax kom råffuen lópande wtaff sin buska, lett órnen sittia ther offuan fore och see wppå, att han åth hans wnghar och betaladhe honom så ighen hans otroo och hoghmodh. Ther medh haffuer tå Esopus welat giffua tilkienna, att otroo och forackteIse iblandh wenner pleghar alrigh bliffua ohempdtt, thett dróye ther medh, huru lenghe thett kan.

Till thett siette och yterste skal man och tagha sigh wara, att man sigh ickie befryndhar medh altt for mongha, ty thett år selsynth nogh och mosthe wara stoor lycko medh, om tuå eller tree skola kunna sigh fordraga och lenge leffua i rettan wenskap tilhopa, en sedher flere. Ther till kan thet ickie heller wara wthan mistancke. Ty man haffuer iu altidh then wmsorghen, att huar skall holla sigh wenlighare till en aff then andhra en till sigh, ther aff thå splyth och ouilia them emellan wexa mosthe.

XV Capvt.

Om almoso gifftt och retth bruuk wthi thet man ägher.

Her till haffue wy lerdtt, huru man skall holla boo och foruerffua nåringh, aff huilket huar och en må well fornimma och forstå, huruledes han skall christeligha och medh åhrom hustru och barn nåra och gods och åghor be= sittia och beholla må, att man thå och må wettha, huru samma gods år emooth andhrom till brukandes, will Jagh och en wnderuisningh giffua och ther om litet tala.

Till thet forsta att man godz och eghit haffua måå, er her tilforenne noghsamligha beuisat ther medh, att Gudh biudher, att man ther om arbetha och thett foruerffua skall, på thet han sielff, Hustru och barn skola ther igenom bekomma och haffua sin födho etc.

Till thett andhra, att man medh sådhana godz och åghor måå handla, köpa och selia och år aff Gudhi inghom budhet forgeffues vttströ iblandh all man sina åghodelar, år och klarth aff Skrifftenne *Prouerb: 16:* Rett wågh och rett wichtt år aff Herranom och all pundh i seckenom år hans werck, Och 11 Cap.: Then, som korn inneholler, honom banna menniskionar, Men welsignelse kommer offuer honom, som thett selier. *Item* Så haffue wÿ och i skrifftenne meer en enestådz beskriffuet, huruledes Gudz helghon ochså köpslaghatt haffua, såsom man låås aff Josep, *Gene: 47,*[1] Att han wthi Egÿpten solde korn och spannemålen och togh thefore penningher, fåå och folck. *Item* aff wårs Herres Jesu Christi låriunghar, att the ingingho i then stadhen Samaria och köpte ther maath, *Joh: 4.* Så forbiuder S. pauel, *1 Corinth: 7:* ickie heller köpslaghan, ther han sågher: The, som köpe, wari som the beholle thett inthett, wtan hans ordh lÿdha, som wÿ höre, att man så skall köpa lika som man inthet behollet, thett år, man skall intet bindha sitt hiertha ther till, och sådhana åghodelar och Gudzgåffuo ickie misbruuka, såå att them, som i köpslaghan holla rett mååth, retta wigtt och all andhra stadda ordningh, then samme sÿndhar ickie, wtan han må well sådhant bruka medh ett gott Samueth, såsom all annor Gudz Creatur och ordningh.

Till thet tridie om almosogifft lårer then helgha skrifftt. altså, att man them fattighom och wedertorfftighom giffua skall, på thet att, endogh the for suaghet och andhra orsaker skull ickie orka eller kunna arbetha sigh till brödz, mågha the lickuell fåå sin bergningh och wel=

[1] A och B: 48.

fordhan. Ty sådhana åghodelar haffua wÿ hendher emellan och bruka icke for wor eghen skull allena, wtan och att wÿ ther aff them fattighom giffua skola, såsom Christus vthi Euangelio befalt och effter honom Apostlanar bådhe medh Ordh och Exempel lerdtt haffua *Luc: 6:* Huar och en, som tigh bedher, honom giff. *Item* Rom: 12: Deler idher til the heligas nödtorfftt.

For sådhana milhett och almosogifftt wttloffuar och Gudh i skrifftenne ganska stoor och herligh lön och sågher, att han slÿktt will rikeligha bettala bådhe her i thetta liffuet och sedhan i thett tilkomande. Såsom Salomon sågher *Prouerb: 11:* Then ena skiffter wth och fåår altidh, men then andhra år ther nitzsk, han inthet skall, och wardher dogh fattigare, Och then siel, som rÿkeligha welsignar, wardher feeth och then, som drucknan gör, han mosthe och sielff drucken wardha. *Item 19:* Then som forbarmar sigh offuer then fattiga, han lånar Herranom. Han skall och wedergella honom gott ighen. Och Christus vthi Euangelio, *Matt: 10:* Huilken som giffuer en aff thenna minstha en begare kaltt wattn dricka, allenast i ens låriunges nampn etc. *Item Math: 25:*[1], Sannerligha sågher Jagh Idher, thet i haffuen giordtt enom aff tessa minstha, thett haffuen i och giortt migh. Thenna stora och herligha tilseielsen skulle iu medh retto locka och beueka oß ther till, att vÿ fattige folke for Gudz skul gerne hielpe och giffua skole, huar elies en gnistha aff itt christeligit wesendhe, troo och kerlek i oß år.

Till thet fierdhe Giffuer skrifften och tilkienna, huru fierran man giffua skall. Ty att vÿ alla wåra åghodelar en gångh wttösa skola, thett biudher Gudh ickie, wtan man skall så giffua ena gångh, att han må någhot behölla ighen for sigh sielff och sina eghna. *Item,* att han någhot haffuer giffua på en annan tidh, såsom scriffuit står *Prouerb: 5:* lett tina kellor vttflÿta och wattubeckerna

[1] Saknas i A och B: etc. *Item Math: 25.* Här insatt efter Menius.

vth på Gathorna, men haff tu them allena och inghen fremmande medh tigh. Thet år såsom S. pauel 2[1] *Corinth: 8* sågher, Icke såå, att andra skola haffua nogh och tu trångh, effter som thetta icke heller år aff nödhenne. Tÿ Gudh laghar thett såå allestädes iu medh sina gåffuor, att the fattigha, som ther åro, kunna wel bekomma theras nödtorfftt wtan någhors manz forderff, dogh wardher huar och en, effter som Gudh formanar och leÿgligheten kråffuer, well finnandes måtth och medhel, huru han sigh i sakenne skicka skall, huar man elies sigh her om någhot will låtha wårdha och christeligh sigh beuisa, huilket medh alt forså (:thet Gudh bettre:) befunnett wardher.

Tÿ en part, når the hôra, att Gudh haffuer budhit giffua almoso och wttloffuat therfore stoor lôn och wederlosningh, fara the til att giffua almoso och settia theres tröstningh in på samma almosogifftt, menandes, att the wthi så måtto skola varda rettferdighe for Gudi och ther medh fortiena himmelriket, medh huilka falska meningh then retta troon till Gudz barmhertighett igenom Christum wardher wndertrÿcktt och forlagdh. När man tå sådhana wilfarelse straffar och sågher, att man på inghen sin gerningh, thet wari sigh almosogifftt eller annatt sin fortröstningh settia skall, wtan allenasth på blotta gudz nådh och barmhertighett genom wår Herra Jesum Christum, så fara the åther till på then andra sÿdhon och wilia platt inthet gott gôra, huarken giffua almoso eller annatt, huilket och år wilfarelse och orett. Tÿ bådhe troon och godha gerninghar mosthe fôlias åtth, doch alttså, att the wardha rett åttskildhe, nemligha, att troon haffuer till att skaffa i himmelen medh Gudh och hans nådh, Men gerningarna beuisas menniskiorna her på Jordenne.

[1] A och B: 1.

XVI Capvt.

Om korsset och huadh medh en sigh tröösta skall wthi allahandha nödh och bedröffuelse.

Vidh endhan widh thenna lizla boken holler Jagh, att thet skall wara aff nödhenne ochså tala om thett helgha korß. Ty såsom wÿ alla thenna bokena igenom hördtt haffue, så är nesthan inthet stÿcke iblandh them all, som till christeligit booholl och bÿgninskap höra, huilket en stoor deel aff thenna helgedomen ickie haffuer medh fara. Ja, så tidtt och offta kommer han ther in, att och the, som then skemma och orena och påweska kÿskhetena forsuara och thett helgha och reena æcktastandet forstraffa och skemma wilia, inthet fornemligare haffua, ther offuer the så illa äro till fridz medh æckteskapet, æn att thett är allestädes fultt medh mödho och arbethe, sorgh och bekÿmber och är thetta aff them alrigh fulltalat och tuggatt.

Nu bekenne wÿ och finna i sanningenne dagligdagz alle vÿ, som i ecktastandh leffue, att mödho och arbethe är ther vthi Gudi nogh och behöffue platt inthett, att the oß sådhant lära skola. Men wÿ wethe och ther bredho widh, att all sådhana wedermödho och arbethe ÿdhel Gudz mildhett, nådh och welsignelse och thett retta och sanskÿlligha korsset är, vthi huilka Christrogna menniskior all trösth, helso och salighett aff Gudhi sinom Herra och Fadher formodha och foruentha, Såsom skrifften sägher och wÿ strax her effter kungöra wilie. Men effter thett the thetta foruisso och all werden wethe, att dieffuulen inghen tingh så suårligha hathar och forsmådher som korsett, så måghe wÿ ther på fulkomligha wetha och for wisso beslÿta, att the alle, som samma heligha korß ickie allenesth skÿ och flÿ wtan och håzskeligha och gråseligha forsmådha, aff sielffuo dieffuulen besatte och aff honom ther till driffne wara mosthe.

Therfore på thet inghen skall sigh medh sådhana mödho och arbethe aff Dieffuulen[1] latha forskreckia eller elies fortuifla, så wilie wÿ offuer alt thett, som tilforenne hela bokena ighenom widh huars och ens bedröffuelse[2] wthi synderheet sagdtt är, en nu en tröstelighe wnderuisningh göra i sakenne, huru en christen menniskia vthi allahandha frestelse sigh medh Gudz ordh trôstha och sina troo till Gudh stÿrkia och formanna skall.

Thett forsta, medh huilko man sigh wthi all môdho och arbete, sorgh, ångesth, nôdh och bekÿmber trôsta skall, är thett, att man for sanningh weeth, att alt sådhant wardher oß genom Gudz rådh och nådheligha wilia tilskickat och wppålagdtt, såsom scrifften betÿghar 1 Corinth: 11: Tå wÿ dömde varde, warde wÿ nefffte aff Herranom, på thett wÿ ickie medh werdenne skola dömde wardha, endogh menniskeligh fornufftt menar, att slÿktt skeer oß wtan Gudz rådh och goda uilia och legger ther sielffua medhelen till, huilket Gudh ther till brukar.

Till thett andhra skall man trôsta sigh ther medh, att wÿ och forwisso wethe, att sådhana motegångh ickie allenest kommer oß wppå aff Gudhi, wtan well och thett, oß till godho, bÿstondh och salighett, aff honom tilskickat wardher, såsom en godh fadher tucktar sitt barn, ickie att han thett will forderffua, wtan mÿckit heller, att han må komma thet ther ifrå, som till forderffz dragher, huilket skrifften och betÿger, ther hon sågher: Wÿ warde nåpste aff Herranom, på thet wÿ ickie medh werdenne skola fordömde wardha, Och *Prouerb: 3:* Then Gudh elskar, honom straffar han, såå att all sådhana bedröffuelse åro ÿdhell guddomligh wittnesbÿrdh och heligha Sacramenth, genom huilka Gudh oß forsåkrar och foruissar om sin nådheligha wilia och faderliga troo.

Thill thett tridie lårer oß then helgha skrifftt, att wÿ wthi alla wåra nôdh, ehuadh hon år lekamligh eller an-

[1] B: fienden. Menius: von den bösen Feind. [2] A: bedriffuelse.

dheligh skolom åkalla Gudh och begåra aff honom hielp, och att Gudh sådhana åkallan och bön for then bedsta Gudz tienisten ackta och anamma will, såsom han och sielff sådhana Gudz tienest aff oß åskar, *psal: 50:* Åkalla migh i nödhennes tidh, så will iagh hielpa tigh och tu skalt prisa migh, theraff wÿ wetha kunne, att han oß inghen bedröffuelse i then meninghen, att han will oß ther igenom forderffua, wtan mÿckit heller, att han oß ther medh till then retta Gudz tienesten, som år åkalla hans nampn, driffua måå.

Thill thet fierdhe skall man wthi nödhenne och Gudz-nampns åkallan altidh stadeligha troo, att Gudh will oß nådheligha höra och kraffteligha och herligha aff forlossa, thett nu wÿ alrigh tenkia eller besinna kunne, huru och genom huadh medhell och wågh han sådhant göra will. Wÿ skole allenesth holla honom så wÿß och mecktigh, att han ther till then retta tidhen, sått och måått wel warдher finnandes. Och skola vÿ teß forinnan ickie tagha oß fore sompn eller forsumelse, wthan medh all flÿth bidia och åkalla honom, och, som sagdtt år, troo fulkomligha, att huadh wÿ bidie thett skall oß giffuit wardha. Tÿ han haffuer ickie allenest befaltt oß, att vÿ bidia skole, wtan han haffuer och wttloffuat, att han oß höra will såsom scriffuit ståår, *Matth: 7:* Bedher, så skolen i fåå.

Item Johannis 16: Altt thett
i wardhen bidiandes fadhren i
mitt nampn, thett
skall han giffua
Jdher.

Finis. Vpsaliæ
Anno salutis nostræ
1559[1].

---

[1] Orden *Vpsaliæ Anno salutis nostræ 1559* saknas här i B. Vid angifvandet af titeln på första bladet har dock äfven B: *Anno Salutis Nostræ 1559.*

Index.